

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Redos Stalioraitytės,
Teisė MAN ® studijų modelio,
V kurso, privatinės teisės: civilinės ir verslo teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Sutartinė akcininko teisė pasitraukti ir sutartinis akcininko pašalinimas: teorinė ir
praktinė problematika**

**The Contractual Right of Withdrawal of the Shareholder and the Contractual
Exclusion of the Shareholder: Theoretical and Practical Issues**

Vadovas: doc. dr. Paulius Miliauskas
Recenzentas: doc. Gintautas Bartkus

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šio darbo tikslas yra atskleisti sutartinio akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo problematinius aspektus. Siekdama šio tikslo, darbo autorė trumpai aptaria įstatyminio akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo reglamentavimo bei sutartinio šių santykių reglamentavimo santykį, analizuoja pavyzdines akcininkų sutartis, išgrynina dažniausiai pasitaikančias akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas. Autorė darbe išanalizuoja pasitraukimo ir pašalinimo nuostatomis įtvirtinamus akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmus, atskleidžia jų problematiką, taip pat įvertina kitas, ne tik su pačiomis nuostatomis, bet ir apskritai su visa sutartimi susijusias problemas, galinčias turėti įtakos akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui, bei pateikia galimus tokių problemų sprendimo būdus.

Pagrindiniai žodžiai: akcininkų sutartis, priverstinis akcininko pašalinimas, akcininko teisė pasitraukti, pirkimo ir pardavimo opcionas, priverstinis akcijų nupirkimas, priverstinis akcijų pardavimas, palankus pasitraukimas, nepalankus pasitraukimas, teksaso dvikova, rusiška ruletė.

The aim of this paper is to highlight the problematic aspects of contractual withdrawal and exclusion of shareholders. To achieve this goal, the author briefly discusses the relationship between the statutory regulation of shareholder withdrawal and exclusion and the contractual regulation of these relations, analyses model shareholders' agreements, and highlights the most common provisions on shareholder withdrawal and exclusion. The author analyses the mechanisms of shareholder withdrawal and exclusion provided for in the mentioned provisions, reveals their problematic nature, and assesses other issues, not only related to the provisions themselves but also to the shareholders' agreement as a whole, which may affect the implementation of the withdrawal and exclusion provisions, as well as suggests possible solutions to such problems.

Keywords: shareholders' agreement, compulsory exclusion of a shareholder, shareholder's right of withdrawal, call and put option, tag along, drag along, good leaver, bad leaver, texas shootout, russian roulette.

TURINYS

Ižanga.....	3
1 Akcininko teisė pasitraukti ir akcininko pašalinimas: įstatyminis ir sutartinis reguliavimas ir jų tarpusavio santykis.....	8
1.1 Įstatyminis akcininko teisės pasitraukti ir akcininko pašalinimo reglamentavimas ir santykis su sutartiniu reglamentavimu	8
1.2 Akcininko teisės pasitraukti ir akcininko pašalinimo sutartinis reguliavimas	11
1.2.1 Balsavimo ir balsavimo teisės perleidimo sutartys	12
1.2.2 Akcininkų sutartis	14
2 Sutartinės nuostatos, reglamentuojančios akcininko teisę pasitraukti ir / ar akcininko pašalinimą	18
2.1 Priverstinis akcijų pardavimas (angl. <i>drag along</i>) ir priverstinis akcijų nupirkimas (angl. <i>tag along</i>)	19
2.1.1 Priverstinis akcijų pardavimas (angl. <i>drag along</i>).....	19
2.1.2 Priverstinis akcijų nupirkimas (angl. <i>tag along</i>).....	22
2.2 Palankaus pasitraukimo ir nepalankaus pasitraukimo (angl. <i>good leaver / bad leaver</i>) nuostatos	25
2.3 Aklavietės (angl. <i>deadlock</i>) situacijos sprendimo nuostatos, įtvirtinančios akcininko pasitraukimo / pašalinimo galimybes.....	28
2.4 Akcininko pasitraukimas ir pašalinimas pasinaudojant pardavimo opciono (angl. <i>put option</i>) ar pirkimo opciono (angl. <i>call option</i>) teise.....	31
3 Akcininko pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatų įgyvendinimas ir probleminiai įgyvendinimo aspektai	34
3.1 Savanoriškas akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymas, motyvuojamas teisės principų	34
3.1.1 Sutarties laisvės principo reikšmė akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymui	35
3.1.2 Principo <i>pacta sunt servanda</i> reikšmė akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymui	37
3.1.3 <i>Favor contractus</i> principas ir jo reikšmė akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymui	38
3.2 Vidinė motyvacija akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymui.....	39
3.3 Sankcijos, kaip motyvacija savanoriškai vykdyti akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas	40
3.4 Akcininko pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatų priverstinis įgyvendinimas.....	44
3.4.1 Nuostatų įgyvendinimas natūra.....	45

3.4.2 Galimos priverstinio akcininkų pasitraukimo / pašalinimo kliūtys ir galimi jų sprendimo būdai	52
Išvados	57
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS:	59

Ižanga

Uždaroji akcinė bendrovė yra populiariausia verslo vykdymo forma Lietuvoje, 2024 metų Valstybės įmonės Registrų centro duomenimis sudaranti apie 45 % visų Juridinių asmenų registre įregistruotų juridinių asmenų. Daugiau nei 28 % uždarytų akcinių bendrovių, Juridinių asmenų dalyvių informacinei sistemai pateikusių duomenis apie savo dalyvius, turi daugiau nei 1 akcininką, o daugiau nei 9 % - daugiau nei du akcininkus¹. Būtent šią teisinę formą renkasi visi verslai, tiek brandūs, tiek pradedantieji, vadinamieji startuoliai, siekiantys pritraukti išorės investicijas. Lietuvos Ekonomikos ir Inovacijų ministerija skaičiuoja, jog Lietuvoje yra apie 1 000 startuolių ir 3 vienaaragiai, kas santykinai sudaro didelį skaičių atsižvelgiant į šalies populiaciją (Startuolių ekosistemos plėtra, 2024). 2023 metų duomenimis Lietuva išlaikė savo pozicijas kaip sparčiausiai auganti startuolių ekosistema Baltijos regione, o bendros investicijos į Lietuvos startuolius praėjusiais metais viršijo 292 mln. eurų (The Lithuanian startup ecosystem, 2023). Lietuvos startuoliai pritraukia investicijas iš pasaulyje žinomų rizikos kapitalo fondų, tokių kaip Accel, Insight Partners, Plug & Play, Intel Capital, Inventure ir kt. Tai neabejotinai patvirtina, jog akcininkų tarpusavio santykiams taikytini teisės aktai, akcininkų tarpusavio santykius reglamentuojančios sutartys ir jų nuostatos, įskaitant akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo iš bendrovės nuostatas, akcininkų teisių įgyvendinimo ir gynimo būdai yra itin aktualios temos šiuolaikinėje Lietuvos teisėje ir verslo aplinkoje.

Dažnai tarp teisės praktikų galima išgirsti nuomonę, jog pagrindinis uždarytų akcinių bendrovių veiklą, akcininkų teises ir pareigas, reglamentuojantis Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (toliau – Akcinių bendrovių įstatymas), kurio dauguma nuostatų teoriškai yra dispozityvus pobūdžio, yra pernelyg apribojantis verslininkų laisvę veikti, aiškinamas labiau griežtai nei lanksčiai, taip nutolstant nuo dispozityvumo principo, negebantis prisitaikyti prie šiuolaikinių aktualijų ir poreikių. Dėl to, jog Lietuva yra Europos Sąjungos, kurios viena iš keturių pagrindinių bendrosios rinkos laisvių yra laisvas kapitalo judėjimas, narė, taip pat ir dėl Lietuvos siekio pritraukti tarptautines investicijas, svarbi tampa ir kitų jurisdikcijų bendrovių teisė, jos sąveika su Lietuvos bendrovių teise ir jos įtaka Akcinių bendrovių įstatymui. Tai ypač aktualu pritraukiant investicijas tiek iš kitų Europos valstybių, tiek iš JAV, nes didieji užsienio investuotojai, investuodami į Lietuviškas uždarąsias akcines bendroves ir tapdami jų akcininkais, paprastai nori taikyti jiems priimtinas ir įprastas praktikas, susijusias

¹ Skaičiai pateikti vadovaujantis Valstybės įmonės Registrų centro tvarkomuose registruose ir informacinėse sistemose sukauptais duomenimis, pateikiamais el. puslapyje https://www.registrucentras.lt/atviri_duomenys/

tiek su bendrovių valdymu, tiek su investicijos apsauga, o taip pat ir su akcininkų tarpusavio santykiais, jų teisėmis, įskaitant teisę pasitraukti iš bendrovės ar iš jos pašalinti kitus, bendrovės vertybių, kitų reikalavimų ar tiesiog bendros akcininkų vizijos dėl verslo vykdymo ar investicijų grąžos neatitinkančius akcininkus.

Uždarosios akcinės bendrovės akcijos negali būti platinamos ir jomis prekiaujama viešai, t. y. akcijų realizavimo rinkos nėra ir tokios akcijos yra nelikvidžios (Mikalonienė, 2011a, p. 5). Dėl šios priežasties akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo klausimas tampa dar svarbesnis, nes tapus akcininku, iš akcininkų tarpo pasitraukti nebus taip paprasta. Nors minėtas Akcinių bendrovių įstatymas, taip pat Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – Civilinis kodeksas) kalba apie akcininkų pasitraukimą ir pašalinimą bei įtvirtina tam tikras su tuo susijusias nuostatas, tačiau giliau analizuojant tokias nuostatas tampa akivaizdu, jog įstatyminis reglamentavimas šiuo klausimu yra pernelyg nelankstus, giežtas ir apribojantis, todėl akcininkų tarpusavio santykiams, šio darbo kontekste - akcininkų pasitraukimui ir pašalinimui, reglamentuoti būtina pasitelkti sutartis.

Nagrinėjamos temos aktualumas. Apstu straipsnių apie tai, jog akcininkų sutartys yra prevencija akcininkų ginčams, priemonė, galinti užkirsti kelią tokiems ginčams kilti ateityje (Sesickas, 2014, p. 5). Teigiama, jog akcininkų sutarties sudarymas ne tik sumažina ginčų tikimybę, bet ir yra būdas palengvinti ginčų sprendimą, jeigu tokių visgi kiltų (Venslauskas, 2022, Kinderevičius, 2022). Taip pat gausu raginimų tokias sutartis sudaryti ir patarimų, kokie klausimai jose turi būti aptariami, kokios nuostatos turi būti įtvirtinamos, jog akcininkų tarpusavio santykiai klostytųsi kaip įmanoma sklandžiau (Maliauskaitė-Embrektė *et al.*, 2024, Duffy, 2008, p. 4). Rašant šį darbą analizuotuose šaltiniuose vienbalsiai sutariama, jog nuostatos, numatančios taisykles dėl akcininkų savanoriško pasitraukimo ir priverstinio pašalinimo, yra būtinos. Toks dažnas temos aptarinėjimas viešojoje erdvėje, taip pat teisės praktikų skatinimas sudaryti akcininkų sutartis, kuriose būtų numatyti akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmai, neabejotinai parodo šio darbo temos aktualumą. Be to, autoriaus nuomone, temos aktualumą parodo prieš tai paminėta tarptautinių investicijų tema, ypač investicijų į vadinamąsias startuolių bendroves, nes daugeliu atvejų investuotojai, tapdami startuolių akcininkais, su esamais akcininkais sudaro sutartis, kuriose yra įtvirtinamos pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos, o kad tokios nuostatos tampa aktualios praktikoje žinoma ir iš viešojoje erdvėje aptarinėjamų istorijų, tokių kaip Contribee platformos akcininkų ginčas dėl vieno iš akcininkų, platformos įkūrėjų, priverstinio pašalinimo (Trimbel, 2024).

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra atskleisti sutartinio akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo iš uždarnosios akcinės bedrovės problematiką atsižvelgiant į tai, jog tokių bendrovių akcijomis negalima prekiauti viešai. Norint giliau pažvelgti į sutartinio akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo problematiką siekiama atskleisti ir įstatyminio bei sutartinio akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo reglamentavimo santykį, taip pat išgryninti, kokiose sutartyse akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo klausimai yra reglamentuojami. Galiausiai, siekiama identifikuoti ir išanalizuoti konkrečias, dažniausiai pasitaikančias, akcininkų pasitraukimą ir pašalinimą įtvirtinančias nuostatas, jų kvalifikavimą, praktinio įgyvendinimo galimybes ir problematiką, be to, atskleisti ne tik su pačiomis nuostatomis, tačiau bendrai su visa sutartimi kaip visuma susijusias problemas, galinčias turėti neigiamos įtakos akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų praktiniam įgyvendinimui.

Darbo uždaviniai yra:

1. išanalizuoti svarbiausius įstatyminio akcininko teisės pasitraukti ir akcininko pašalinimo reglamentavimo aspektus bei šio instituto santykį su sutartiniu šių klausimų reglamentavimu, bei pateikti akcininkų sutarčių analizę, siekiant ne tik atskleisti, kokios rūšies sutartyse tokios nuostatos dažniausiai būna įtvirtinamos, bet ir tokių sutarčių įgyvendinimui svarbius aspektus;
2. analizuojant pavyzdinius dokumentus ir doktriną, išgryninti dažniausiai pasitaikančias akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo santykius reglamentuojančias nuostatas bei pateikti tokiose nuostatose įtvirtinamų akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmų analizę;
3. atskleisti priežastis, skatinančias savanorišką akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimą, bei išanalizuoti tokių nuostatų priverstinio įgyvendinimo problematiką. Atsižvelgiant į tai, jog akcininkų sutartis yra *sui generis* sutartis, galinti turėti skirtingų rūšių sutarčių bruožų, norint teigti, jog pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos gali būti reikalaujamos įgyvendinti natūra, siekiama tokias nuostatas kvalifikuoti vadovaujantis aktualia teismų praktika. Be to, pateikiamos ne tik su konkrečiomis pasitraukimo ir pašalinimo nuostatomis ir jų įgyvendinimu susijusios pastabos, bet ir pasiūlymai dėl kitų akcininkų sutarties nuostatų, galinčių turėti reikšmę pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų praktiniam įgyvendinimui.

Šio darbo objektas yra pavyzdinių dokumentų, t. y. pavyzdinės Startup Lithuania akcininkų sutarties, pavyzdinės Startup Estonia akcininkų sutarties bei pavyzdinių paneuropinių investavimo sutarčių (angl. *Model Pan-European Clauses for Lean Investment*

Agreements) nuostatos, reglamentuojančios savanorišką akcininkų pasitraukimą ir priverstinį pašalinimą iš bendrovės. Be šių dokumentų taip pat analizuojama doktrina bei teismų praktika, siekiant ne tik atskleisti dažniausiai pasitaikančias akcininkų pasitraukimą ir pašalinimą įtvirtinančias nuostatas, bet ir jų kvalifikavimo ir įgyvendinimo problematiką.

Tyrimo metodai, naudojami šiame darbe yra:

1. Analizės metodas. Analizuojamas įstatyminis reglamentavimas, skirtingi pavyzdiniai dokumentai, akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų specifiška, panašumai bei skirtumai skirtingose sutartyse, taip pat įstatyminio ir sutartinio reglamentavimo santykis.
2. Dokumentų tyrimo metodas. Išskiriamos atskiruose pavyzdiniuose dokumentuose, įtvirtinančiuose akcininkų tarpusavio santykius, randamos, taip pat doktrinoje aprašomos akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos, jomis įtvirtinami pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmai.
3. Loginis ir sisteminis tyrimo metodai dominuoja visame darbe nuosekliai analizuojant teorinę ir praktinę tyrimo medžiagą bei darant apibendrinimus ir formuluojant išvadas. Sisteminiu metodu naudotasi vertinant atskiruose pavyzdiniuose dokumentuose pateikiamus akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmus, analizuojant doktrinoje pateikiamas nuomones dėl jų įgyvendinimo bei teismų praktikoje pateikiamus šio darbo kontekste aktualius išaiškinimus dėl nuostatų įgyvendinimo.

Darbo originalumas. Sutartinio akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo aspektus nagrinėjanti tema, autoriaus žiniomis, nebuvo analizuota. Galima rasti mokslinių darbų, kuriuose analizuojamos susijusios temos ar tam tikri su šio darbo tema susiję aspektai, pavyzdžiui, Linos Mikalonienės mokslinis straipsnis apie uždaryjį akcinių bendrovių akcininkų sutarties teisinę kvalifikaciją, dr. Pauliaus Miliausko moksliniai straipsniai apie teorinius akcininkų sutarčių aspektus ar reglamentavimo lyginamuosius aspektus Lietuvos Respublikoje, Felikso Miliučio daktaro disertacija, analizuojanti privalomo akcijų pardavimo teisinį reguliavimą akcininko teisių užtikrinimo efektyvumo požiūriu ir t. t. Tačiau, autoriaus nuomone, Lietuvos įmonėms pritraukiant vis daugiau užsienio investicijų, plečiantis startuolių ekosistemos, populiarėjant akcininkų sutartims, nuostatų, susijusių su akcininkų pasitraukimu ir pašalinimu įgyvendinimas tampa itin aktualia tema, reikalaujančia detaliau ištirti ne tik pačias nuostatas, bet ir praktinio jų įgyvendinimo aspektus.

Svarbiausi šaltiniai. Rašant darbą buvo analizuotos Civilinio kodekso nuostatos, įtvirtinančios priverstinį akcininko pašalinimą ir savanorišką pasitraukimą, taip pat Akcinių bendrovių įstatymo nuostatos, susijusios su akcijų perleidimu. Siekiant atskleisti pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų esmę ir problematiką analizuotos pavyzdinės Startup Lithuania ir Startup Estonia akcininkų sutartys, taip pat pavyzdinės paneuropinių investavimo sutarčių nuostatos (angl. *Model Pan-European Clauses for Lean Investment Agreements*). Šiame darbe remtasi Linos Mikalonienės ir Pauliaus Miliausko moksliniais darbais, kadangi abu šie autoriai analizuoja akcininkų sutarties temą, taip pat užsienio autorių, analizuojančių skirtingas pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas, moksliniais straipsniais, pavyzdžiui, Gilles Chemla, Michel A. Habib ir Alexander Ljungqvist, Bohuslava Horakova, Aleksandra Stojanovic, Isabel Saez Lacave ir Nuria Bermejo Gutierrez, Sebastian Mock, Kristián Csach ir Bohumil Havel ir kitų autorių moksliniais darbais. Taip pat analizuoti teisės praktikų straipsniai, kuriuose aptariamos akcininkų sutartys ir jose dažniausiai naudojamos nuostatos. Be to, remtasi Valentino Mikelėno, taip pat Vytauto Mizaro ir kitų autorių darbais, analizuojančiais bendruosius sutarčių teisės principus, bei teismų praktika, analizuojančia sutarties sudarymo, aiškinimo ir vykdymo klausimus.

Darbą sudaro įžanga, trys dėstomosios dalys ir išvados.

Pirmoje darbo dalyje pateikiama trumpa įstatyminio akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo analizė, taip pat skirtingų akcininkų sutarčių rūšių analizė. Plačiau apžvelgiama akcininkų sutarties plačiąja prasme rūšis, pateikiant šios sutarties kvalifikuojančius požymius, kiek tai svarbu akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui.

Antroje dalyje analizuojamos konkrečios akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos bei šiomis nuostatomis aprašomi skirtingi pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmai.

Trečioje darbo dalyje pateikiami argumentai, kodėl akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos turėtų būti įgyvendinamos savanoriškai. Taip pat nagrinėjama priverstinio tokių nuostatų įgyvendinimo problematika bei pateikiamos pastabos dėl kitų akcininkų sutarties nuostatų, turinčių užtikrinti akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimą.

1 Akcininko teisė pasitraukti ir akcininko pašalinimas: įstatyminis ir sutartinis reguliavimas ir jų tarpusavio santykis

1.1 Įstatyminis akcininko teisės pasitraukti ir akcininko pašalinimo reglamentavimas ir santykis su sutartiniu reglamentavimu

Turėdami verslo idėją, fiziniai asmenys konsoliduoja savo kapitalą ribotos atsakomybės juridiniam asmeniui įsteigti, jog tapę šio juridinio asmens akcininkais per tą juridinį asmenį galėtų įgyvendinti turimą verslo idėją tokiu būdu, jog bendrovės veikla, įgyvendinanti akcininkų verslo idėją, būtų sėkminga ir visiems dalyviams neštų pelną. Verslininkai nėra teisininkai, o ir šiuolaikinė verslo aplinka yra labai greitai besivystanti, reikalaujanti skubių ir ryžtingų sprendimų, todėl dažnai apie teisinę verslo pusę nėra galvojama. Svarbiausia – didinti pardavimus, atvesti naujų klientų, užmegzti ryšius su naujais partneriais ir didinti bendrovės vertę. Kol viskas klostosi inertiškai, nuomonės, jeigu ir išsiskiria, tai tik dėl minimalių, neesminių klausimų, visų mintys sukoncentruotos į bendrovės veiklos vystymą, kad ji pradėtų generuoti pelną, niekas negalvoja, o gal tiesiog neturi laiko galvoti net apie paprastus teisinius dalykus, tuo labiau apie išsamias sutartis dėl bendrovės pelno, jo dalybų, ar tuo labiau akcininkų išsiskyrimo pašalinimo ar pasitraukimo būdu, kai verslas dar net neįsibėgėjo.

Tokiu atveju, susidūrus su situacija, kuomet bendrovė veikia pelningai, tačiau akcininkų nuomonės dėl bendrovės veiklos ir tolimesnės jos ateities išsiskiria ir susitarti tampa taip sunku, jog nesutarimai pradeda kenkti ir patiems akcininkams, ir bendrovei, o konsensusas tarp akcininkų tampa nebeįmanomas, vienintelis būdas pasitraukti ar priversti kitą akcininką pasitraukti yra vadovautis uždarosioms akcinėms bendrovėms taikomais teisės aktais.

Civilinio kodekso 2.115 straipsnyje yra įtvirtintas priverstinio akcijų pardavimo institutas, numatantis uždarnosios akcinės bendrovės akcininko (keleto susivienijusių akcininkų) teisę kreiptis į teismą reikalaujant, jog kitas akcininkas ar akcininkai parduotų besikreipiančiam akcininkui ar akcininkams savo akcijas. Svarbu pabrėžti, jog tokią teisę siekiantis įgyvendinti akcininkas turi atitikti Civiliniame kodekse įtvirtintus reikalavimus, t. y. 1) kreiptis dėl priverstinio akcijų pardavimo gali tik toks akcininkas (ar akcininkų grupė) kuriam priklausančių akcijų nominali vertė yra ne mažesnė kaip 1/3 įstatinio kapitalo, 2) akcininko, kurio akcijas reikalaujama perleisti besikreipiančiam akcininkui, veiksmai prieštarauja juridinio asmens veiklos tikslams ir 3) negalima pagrįstai manyti, kad tie veiksmai ateityje pasikeis. Akivaizdu, jog tokios sąlygos stipriai apriboja priverstinio akcijų perleidimo

instituto panaudojimą, nes yra numatyta pakankamai aukšta kartelė, t. y. tik ne mažiau kaip 30 % įstatinio kapitalo valdantys akcininkai gali tokia teise pasinaudoti. Tai reiškia, jog mažieji akcininkai, kurių teisės dažniausiai ir yra pažeidžiamos dėl jų negalėjimo daryti įtakos bendrovei, apskritai negali tokia teise pasinaudoti. Netgi ir tie akcininkai, kurie teise pasinaudoti gali, turi įrodyti, kad kito akcininko veiksmai prieštarauja juridinio asmens veiklos tikslams ir kad negalima pagrįstai manyti, jog jie pasikeis. Tai yra vertinamieji kriterijai, kurių teisės aktai nedetalizuoja, taigi nuspręsti paliekama teismų diskrecijai. Teismų praktikoje paaiškinama, jog siekiant įrodyti akcininko veiksmų prieštaravimą veiklos tikslams, pirmiausiai privaloma tokius tikslus nustatyti. Kadangi privatieji juridiniai asmenys įprastai steigiami privatiems interesams tenkinti, pelnui gauti, prieštaraujančiais veiklos tikslams galėtų būti laikomi tokie veiksmai, kaip, pavyzdžiui, atsisakymas tvirtinti bendrovės finansinės atskaitomybės dokumentus nenurodant jokių objektyvių priežasčių, akcininko veiksmai, kuriais akivaizdžiai siekiama tenkinti ne bendrovės, o kito, su akcininku susijusio, asmens interesus, sprendimo priėmimas išmokėti dividendus, žinant, jog taip bus pakenkiama bendrovės finansinei padėčiai ir jos galimybėms atsiskaityti su kreditoriais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-681/2013). Tačiau net ir įrodžius tokius veiksmus, papildomai reikės įrodyti jų trunkamąjį arba tęstinį pobūdį, kuris leistų manyti, kad ir ateityje tokie veiksmai nepasikeis, pavyzdžiui, finansinės ataskaitos yra nepatvirtinamos kelis kartus iš eilės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-681/2013). Analizuojant priverstinio akcijų pardavimo sąlygas akivaizdu, jog įrodyti jų egzistavimą gali tik maža dalis akcininkų. Taip pat svarbu paminėti, jog ir teismų praktikoje yra įtvirtina, kad priverstinio akcijų pardavimo institutas turi būti taikomas tik kaip *ultima ratio* priemonė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-681/2013 ir civilinėje byloje Nr. e3K-3-46-701/2023).

Įstatymuose įtvirtinto priverstinio akcijų pardavimo instituto analizė įrodo, jog „smulkiųjų akcininkų investicijų susigrąžinimas konfliktinių situacijų metu yra nepakankamas, nes akcijų likvidumo problema sprendžiama tik iš dalies“ (Mikalonienė, 2015, p. 206). Be to, šis instrumentas yra pakankamai brangus. Pirmiausiai, teismui tenkinus ieškinį, yra paskiriami ekspertai, kurie turi nustatyti priverstinai parduodamų akcijų rinkos vertę, tad kyla kaštai susiję su vertinimu (tiesa, teismas gali nuspręsti ekspertų darbą apmokėti bendrovės lėšomis). Be to, Civilinio kodekso 2.115 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta, jog priverstinio akcijų pardavimo bylose privalomas advokato dalyvavimas, tad atitinkamai kyla papildomos teisinių paslaugų išlaidos. Svarbūs yra ir laiko kaštai, nes teisinis ginčo sprendimas gali trukti nuo

keleto mėnesių iki kelių metų. Tad įvertinus visus aspektus galima teigti, jog priverstinio akcijų pardavimo institutas nėra efektyvus.

Civilinio kodekso 2.123 straipsnyje yra įtvirtintas ir priverstinio akcijų pardavimo dėl negalėjimo tinkamai įgyvendinti teises institutas. Kontroliuojantis akcininkas (akcininkai), turintis lemiamą įtaką sprendimų priėmimui visuotiniuose akcininkų susirinkimuose, turi užtikrinti, kad bendrovės turtas būtų naudojamas akcininkų kaip visumos naudai, kad bendrovės veikla būtų naudinga ne tik jam, bet ir visiems akcininkams, įnešusiems kapitalą į bendrovės veiklą. Jeigu vyksta priešingai, t. y. bendrovė veikia ne visų, o tik vieno ar kelių akcininkų interesais, vadinasi yra pažeidžiami smulkiųjų akcininkų interesai (Mikalonienė, 2015, p. 209). Atitinkamai turėtų būti keliamas teisių vadovaujantis Civilinio kodekso 2.123 straipsniu įgyvendinimas. Tačiau svarbu pabrėžti, kad kaip ir prieš tai paminėtam priverstiniam akcijų pardavimui, priverstiniam akcijų išpirkimui taip pat taikomos papildomos sąlygos. Pagal Civilinio kodekso 2.123 straipsnio 1 dalį ir 2.116 straipsnio 1 dalies 1 punktą, šia teise gali pasinaudoti tik tiek akcininkai, kurių turimų akcijų nominali vertė yra ne mažesnė kaip 1/3 įstatinio kapitalo. Toks reglamentavimas „veikia yra orientuotas į stambiuosius-smulkiuosius akcininkus ir neužtikrina veiksmingos smulkiųjų akcininkų nuosavybės teisės apsaugos, t. y. akcininkų, kurių dalis įstatiniame kapitale sudaro mažiau kaip 1/3“ (Mikalonienė, 2015, p. 212).

Akcininkui tenkinus įstatinio kapitalo dalies reikalavimą, privalo būti tenkinamos dar dvi sąlygos, įtvirtintos Civilinio kodekso 2.123 straipsnio 1 dalyje ir detaliau išaiškintos teismų praktikoje t. y. 1) akcininkas, kuris kreipiasi į teismą, negali tinkamai įgyvendinti savo, kaip juridinio asmens dalyvio, teisių dėl kito uždarnosios akcinės bendrovės akcininko neteisėtų veiksmų, ir 2) negalima pagrįstai manyti, kad tie veiksmai ateityje pasikeis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-323/2008). Svarbu paminėti, jog teismas kalba apie kito akcininko neteisėtus veiksmus, kurie gali būti suprantami ir kaip veikla, pažeidžianti Civilinio kodekso 1.5 straipsnyje įtvirtintus protingumo ir sąžiningumo principus. Be to, norint konstatuoti, kad tokie veiksmai gali būti laikomi pagrindu reikalauti priverstinai nupirkti akcijas, jie turi būti sistemingi, trunkamojo ar tęstinio pobūdžio. Šios nuostatos nėra taikytinos įprastinės komercinės rizikos, kurią akcininkai prisiima investuodami į uždarają akcinę bendrovę, atvejais (Mikalonienė, 2015, p. 220).

Kaip ir priverstinio akcijų pardavimo atveju, taip ir priverstinio akcijų išpirkimo, įtvirtinto Civilinio kodekso 2.123 straipsnyje, atveju galimybė pasinaudoti šiuo instrumentu

yra labai ribota, brangi tiek laiko tiek kaštų prasme. Be to, taip pat laikoma *ultima ratio* priemone, taikoma tik išimtinėse situacijose, o ne kasdiene akcininkų teisių gynimo priemone.

Apibendrinant galima konstatuoti, jog teisės aktuose įtvirtintos akcininko teisė reikalauti kitų akcininkų parduoti jiems priklausančias akcijas ir akcininko teisė reikalauti, kad kiti akcininkai nupirktų jam priklausančias akcijas, yra akivaizdžiai nepakankamas, pernelyg griežtas ir tik siauram subjektų ratui taikomas teisių gynimo ir įgyvendinimo būdas, neatitinkantis šiuolaikinės dinamiškos verslo aplinkos ir neužtikrinantis efektyvaus akcininkų pasitraukimo ar pašalinimo iš bendrovės. Tai lemia poreikį imtis kitų priemonių, t. y. sudaryti sutartis, kuriose būtų įtvirtintos akcininko pasitraukimo ir pašalinimo sąlygos, procedūros, taip pat sankcijos tokių sąlygų nesilaikant. Svarbu paminėti, jog net ir pačiame Civiliniame kodekse pateikiama užuomina apie tai, jog įstatyme įtvirtintos nuostatos gali būti keičiamos ir moderuojamos – Civilinio kodekso 2.116 straipsnio 3 dalis sako, jog juridinio asmens dalyvis neturi teisės kreiptis dėl priverstinio akcijų pardavimo, jeigu juridinio asmens dalyvių sudarytos sutartys nustato kitokias priverstinio akcijų pardavimo taisykles. Ši nuostata taikoma ir priverstiniam akcijų išpirkimui. Autoriaus nuomone, šis straipsnis itin svarbus vertinant įstatyminio ir sutartinio akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo instituto santykį. Įstatymų leidėjas šiuo straipsniu šalims leidžia pačioms susitarti ir savaip, nukrypstant nuo Civiliniame kodekse įtvirtintų taisyklių, įtvirtinti pasitraukimo ir pašalinimo taisykles. Jeigu šalys pasiekė konsensusą bei sudarė sutartį, kuria įtvirtino pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmus, sutartis joms turi įstatymo galią ir jos privalo sutarties laikytis ir vykdyti ją taip, kaip pačios susitarė, todėl sutartyje įtvirtintoms pasitraukimo ir pašalinimo nuostatoms teikiama pirmenybė prieš įstatymu reglamentuojamą pasitraukimą ir pašalinimą. Autoriaus nuomone, įstatymų leidėjas, sutartiniam reglamentavimui suteikdamas pirmenybę, siekia kuo labiau sumažinti atvejus, kuomet akcininkai dėl pasitraukimo ar pašalinimo iš bendrovės kreipiasi į teismą. Akcininkų sutartis, jeigu tokia yra sudaryta, turėtų automatiškai išspręsti akcininko pasitraukimo ar pašalinimo klausimą, apskritai išvengiant teismo įsikišimo. Teismo įsikišimas į tokius akcininkų tarpusavio santykius turėtų būti naudojamas tik kaip *ultima ratio* priemonė.

1.2 Akcininko teisės pasitraukti ir akcininko pašalinimo sutartinis reguliavimas

Aptarus įstatyminį akcininko teisės pasitraukti ir akcininko pašalinimo reglamentavimą, tokio reglamentavimo ribotumą bei pačio įstatymų leidėjo akcininkų sutartims teikiamą pirmenybę prieš Civiliniame kodekse įtvirtintas pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas, tampa akivaizdu,

kodėl teisės praktikai primygtinai rekomenduoja akcininkams sudaryti akcininkų sutartis ir vadina jas natūraliu pasirinkimu kiekvienam verslininkui (Saveljevas, Drumstas, 2023). Vienbalsiai sutariama, jog tokios sutartys yra būdas patiems akcininkams nustatyti juos tenkinančias taisykles, įskaitant ir dėl akcininko pasitraukimo ir pašalinimo, kurios leistų išvengti įstatymuose numatyto, akcininkų siekių bei faktiškai susiklosčiusios situacijos neatitinkančio, reguliavimo (Miliauskas, 2012a, p. 75). Akcininkų sutartys yra derybų ir tikslaus sprendimo paieškos rezultatas, siekiamas nepasikliaunant vien tik apsauginiu dispozityvių teisės normų tinklu (Mock *et al.*, 2018, p. 21). Praktikoje gali būti sudaromos įvairios akcininkų santykius reguliuojančios sutartys. Siekiant identifikuoti sutartis, reguliuojančias akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo santykius, toliau bus aptariamos ir analizuojamos skirtingos akcininkų sutarčių rūšys.

1.2.1 Balsavimo ir balsavimo teisės perleidimo sutartys

Akcininkų sutartis, kaip atskira sutarties rūšis, Lietuvos Respublikos teisės aktuose, kaip, beje, ir daugelyje kitų jurisdikcijų, nėra įtvirtinta. Tačiau Civiliniame kodekse yra įtvirtinta galimybė sudaryti juridinio asmens dalyvių balsavimo (Civilinio kodekso 2.88 straipsnis) ir balsavimo teisės perleidimo (2.88 straipsnis) sutartis. Kadangi šiose sutartyse įtvirtinamos su balsavimo teisių įgyvendinimu visuotiniame akcininkų susirinkime susijusios nuostatos, t. y. nuostatos, kurios teisės praktikų minimos tarp svarbiausių nuostatų, kurias būtina aptarti akcinių sutartyse, galima teigti, jog balsavimo sutartis ir balsavimo teisės perleidimo sutartis yra akcininkų sutartys, tačiau savo turiniu šios sutartys yra gana siauros.

Balsavimo sutartis yra sutartis, leidžianti akcininkams susitarti dėl bendrų sprendimų priėmimo akcininkų susirinkime. „Tokioje sutartyje numatoma, kaip bus balsuojama juridinio asmens dalyvių susirinkime juridinio asmens dalyvių balsavimo sutartyse numatytais atvejais“ (Mikelėnas *et al.*, 2002, p. 195). Civilinio kodekso komentaro antroje knygoje paaiškinama, kad tokioje sutartyje gali būti numatyti ne konkretūs balsavimo atvejai, tačiau sutariama, jog prieš kiekvieną susirinkimą bus bendrai nutariama dėl konkretaus sprendimo tam tikru klausimu. Sutartimi galima susitarti tiek dėl balsavimo konkrečiame akcininkų susirinkime, tiek dėl sprendimų visuose tam tikrą laikotarpį vykšančiuose susirinkimuose. Susitarti gali tiek visi bendrovės akcininkai, tiek keletas iš jų (Mikelėnas *et al.*, 2002, p. 195). Detaliau Civiliniame kodekse yra įtvirtinti tik draudžiamojo pobūdžio reikalavimai, kurie tokias sutartis daro negaliojančiomis, tačiau turinys detaliau nėra reglamentuojamas. Visgi jau pats sutarties

pavadinimas leidžia teigti, jog šių sutarčių esmė – sudaryti akcininkams galimybę efektyviau įgyvendinti savo teises balsuojant bendrovės visuotiniuose akcininkų susirinkimuose ir derinti savo veiksmus kontroliuojant bendrovę (Miliauskas, 2012b, p. 208).

Teoriškai, balsavimo sutartimi galėtų būti susitariama, kad tam tikrais atvejais, nepavykus iš anksto susiderinti tam tikro esminio sprendimo, pavyzdžiui, dėl bendrovės vykdomos veiklos krypties keitimo ar finansavimo, akcininkas, tokiam sprendimui nepritariančias, įsipareigoja arba pasitraukti iš bendrovės, arba išpirkti kitų, priešingą viziją turinčių akcininkų, akcijas. Visgi teismų praktikos dėl tokių balsavimo sutarčių nuostatų ir jų įgyvendinimo, autoriui surasti nepavyko². Autoriaus nuomone, taip yra todėl jog praktikoje, tikėtina, būtų pasirenkama sudaryti akcininkų sutartį, kurios turinys gerokai platesnis, inkorporuojantis ir balsavimo sutarties nuostatas. Atitinkamai, nors ir neatmetama galimybė, kad ir šio tipo sutartyse būtų galima įtvirtinti pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas, balsavimo sutartys toliau darbe aptarinėjamos nebus.

Dar viena Civiliniame kodekse (2.89 straipsnyje) įtvirtinta akcininkų sutarties rūšis yra balsavimo teisės perleidimo sutartis. Ši sutartis leidžia akcininkui bet kuriam kitam asmeniui perleisti balsavimo teisę neperleidžiant akcijų nuosavybės teisės. Civilinio kodekso komentaro antrojoje knygoje nurodoma, jog balsavimo teisės perleidimo sutartimi akcininkas, perleisdamas teisę balsuoti akcininkų susirinkime, gali nustatyti balsavimo teisės įgyvendinimo tvarką ir būdus (Mikelėnas *et al.*, 2002, p. 197). Tuo tarpu doktrinoje teigiama, jog „perleisdamas balsavimo teisę bendrovės akcininkas sutartyje turi nurodyti, kokiems tikslams tokia balsavimo teisė gali būti naudojama, už kokius visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimus balsuoti, kaip balsuoti, ir aptarti kitus su balsavimo teisės įgyvendinimu susijusius klausimus“ (Miliauskas, 2012b, p. 209).

Teismų praktikoje aiškinama, jog „balsavimo teisės perleidimo institutu siekiama sudaryti paprastą ir prieinamą visiems akcininkams būdą balsuoti visuotiniame akcininkų susirinkime, taip pat užtikrinti, kad bendrovė būtų valdoma ir kontroliuojama pačiu efektyviausiu ir geriausiai bendrovės ir akcininkų interesus atitinkančiu būdu“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-168-378/2020). Akcininko balsavimo teisę įgijęs asmuo privalo paisyti bendrovės ir akcininkų interesų, jam taip pat taikomos bendrosios rūpestingumo ir atidumo pareigos bei draudimas veikti prieš balsavimo

² Teismų praktikoje, per periodą nuo 2011 metų iki šio darbo rašymo datos, buvo nagrinėtos keletas bylų, susijusios su balsavimo sutartimis, tačiau šios bylos nėra aktualios šio darbo kontekste, t. y. nesusijusios su akcininkų pasitraukimo ar pašalinimo klausimu.

teises perleidusio akcininko interesus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-168-378/2020).

Nepaisant to, jog balsavimo teisės sutartis išskiriama kaip viena iš akcininkų sutarčių rūšių, atsižvelgiant į aptartą minėto instituto turinį ir tikslus, tampa akivaizdu, jog kalbant apie akcininko pašalinimą ir akcininko pasitraukimą šio tipo sutartys vargu ar galėtų pasitarnauti, todėl toliau šiame darbe šio tipo akcininkų sutartys nebus aptarinėjamos.

1.2.2 Akcininkų sutartis

Prieš tai paminėtos akcininkų sutarčių rūšys yra įtvirtintos Civiliniame kodekse. Tačiau Civilinis kodeksas leidžia sudaryti ir kitokias, kodekso nenumatytas sutartis, todėl konstatuotina, jog akcininkai, vadovaudamiesi sutarčių laisvės ir kitais bendraisiais sutarčių sudarymo principais, gali sudaryti ir kitokias, daug platesnio pobūdžio ir turinio sutartis nei prieš tai paminėtos. Pasak L. Mikalonienės, toks teisinis reglamentavimas yra pagrįstas, nes akcininkų sutarties turinys yra įvairiapusis, daugialypis, priklausantis nuo konkrečios situacijos, sutarties paskirties, bendrovės veiklos pobūdžio ir vidinės organizacinės struktūros, todėl įstatymų lygmeniu būtų objektyviai sudėtinga tokią sutartį reglamentuoti (Mikalonienė, 2011a, p. 17). Praktikoje akcininkų sudaromos sutartys gali būti vadinamos įvairiai: akcininkų sutartis, akcininkų ir investavimo sutartis, investavimo sutartis ir pan. Atitinkamas sutarties tipas yra pasirenkamas priklausomai nuo to, kokie akcininkai ją sudaro, t. y. tarp akcininkų, ilgą laiką aktyviai dalyvaujančių strateginiame bendrovės valdyme ir ketinančių ir toliau likti bendrovės dalyviais, taip pat kuomet bendrovei nereikalingos papildomos išorinės investicijos, yra sudaroma „paprasta“ akcininkų sutartis. Tuo tarpu kuomet bendrovės veiklai reikalingos investicijos, kurių esami akcininkai atlikti negali, ir tokioms investicijoms pritraukti į bendrovę priimami nauji akcininkai, kurie siekia ne aktyviai dalyvauti bendrovės veikloje, o investuoti į jos plėtrą ir vėliau pelningai iš jos pasitraukti, yra sudaromos akcininkų ir investavimo sutartys. Atsižvelgiant į bendrovės specifiką (ilgai veikianti ar startuolių įmonė), akcininkų specifiką (ilgalaikiai akcininkai, startuolių įmonės įkūrėjai, finansiniai investuotojai) bei akcininkų tikslus (susitarti dėl bendrovės ilgalaikės veiklos ir jos valdymo ar staigios plėtros ir perleidimo) pasirenkamos ir akcininkų sutarties nuostatos. Nepaisant to, kaip sutartis yra vadinama ir kokios nuostatos yra įtvirtinamos, jos turi neprieštarauti imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei bei kitiems teisės principams.

Siekiant išanalizuoti sutartinės akcininko teisės pasitraukti ir sutartinio akcininko pašalinimo teorines ir praktines problemas, būtina aptarti akcininkų sudaromos sutarties, t. y. akcininkų sutarties plačiąją prasmę, kurioje ir yra įtvirtinamos su akcininko pasitraukimu ir pašalinimu susijusias nuostatos, sampratą, sudarymo tikslus, kvalifikuojančius požymius bei kitus šiame kontekste svarbius aspektus. Tik dekonstravus akcininkų sutartį, išanalizavus esmines tokios sutarties dalis, vėliau bus galima susikoncentruoti į specifines nuostatas, reglamentuojančias akcininko teisę pasitraukti ir akcininko pašalinimą, bei analizuoti tokių nuostatų įgyvendinimo problematiką.

Akcininkų sutartis pačia bendriausia prasme gali būti apibrėžiama kaip rašytinis atitinkamos bendrovės akcininkų susitarimas, išreiškiantis jų valią sukurti civilinius teisinius santykius įsipareigojant veikti tam tikru būdu tam tikros bendrovės ir kitų jos akcininkų atžvilgiu (Civilinio kodekso 1.63 str., 6.154 str.). Konkrečiau tariant, akcininkų sutartis - tai bent dviejų akcininkų susitarimas, kuriuo nustatomas sutartinis ryšys dėl jų, kaip akcininkų, padėties (Mock *et al.*, 2018, p. 4).

Akcininkų sutartis reglamentuoja akcininkų santykius ir nustato akcininkų teises ir pareigas, kai manoma, kad įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytos teisės ir pareigos nėra tinkamos (Chemla *et al.*, 2007, p. 93). Tokios sutartys dažniausiai sudaromos siekiant glaudesnio bendradarbiavimo tarp akcininkų, tikintis efektyvesnio bendrovės valdymo ir jos veiklos, kuri, savo ruožtu, lemtų investicijų grąžą (Mikalonienė, 2011a, p. 14). Apibendrinant pirmiau paminėtus sutarties sudarymo tikslus galima išgryninti ir privalomą bet kokios sutarties elementą – sutarties dalyką, kuris akcininkų sutarties atveju yra susitarimas dėl akcininkų kaip dalyvių teisių įgyvendinimo, siekiant veiksmingesnio bendrovės valdymo ir jos veiklos.

Akcininkų sutartis taip pat atlieka prevencinę funkciją, mažindama akcininkų ginčų tikimybę (Mikalonienė, 2011a, p. 6 psl., Prevencija akcininkų ginčams ateityje..., 2022). Ginčiui kilus akcininkų sutartis taip pat itin reikšminga, nes nebelikus akcininkų tarpusavio supratimo ir galimybės bendradarbiauti pateikia nuorodas į tokių ginčų sprendimo būdus, akcininkų sutartus dar prieš ginčiui kilus (Mikalonienė, 2011a, p. 6).

Šio darbo kontekste ypatingai svarbu paminėti ir tai, jog akcininkų sutartis yra ir vienas iš uždaryjū akcinių bendrovių akcininkų investicijų apsaugos būdų. Atsižvelgiant į uždaryjū uždaryjū akcinių bendrovių tipą, t. y. tai, jog tokių bendrovių akcijos negali būti platinamos viešai, t. y. nėra akcijų realizavimo rinkos, dažnai tokių bendrovių akcijos yra nelikvidžios. Be to, konfliktinėse situacijos tretiesiems asmenims tokios bendrovės akcijos apskritai tampa

nebepatrauklios (Mikalonienė, 2011, p. 6). Akcininkų sutartis šią problemą padeda spręsti joje įtvirtinant akcininkų teisės pasitraukti ir akcininkų pašalinimo sąlygas ir mechanizmus.

Kaip ir bet kokia kita sutartis, akcininkų sutartis, vadovaujantis Civilinio kodekso 6.189 straipsnio 1 dalimi, šalims turi įstatymo galią. Atsižvelgiant į sutarčių teisėje taikomą sutarčių uždarumo principą, kuris lemia, jog sutartinė atsakomybė paprastai kyla tik sutartimi susisaisčiusiems asmenims, verta atkreipti dėmesį ir į akcininkų sutarties šalis. Civilinio kodekso 6.156 straipsnyje įtvirtintas sutarčių laisvės principas reiškia, jog šalys savo laisva valia gali nuspręsti, su kuo sudaryti sutartis. Iš to išplaukia, jog akcininkų sutartis gali būti sudaroma tiek tarp visų bendrovės akcininkų, tiek tarp keleto iš jų. Kaip yra pažymėjęs kasacinis teismas, skirtingai nei įstatymas, kuris nustato privalomas elgesio taisykles neapibrėžtam asmenų ratui, sutartis yra suderintos šalių valios išraiška, kai nustatomos tik šalims privalomos elgesio taisyklės (Teismų praktikos dėl sutartinės civilinės..., 2018, p. 5).

Europos modeliniame bendrovių akte (*European Model Company Act (EMCA)*) pateikiama trumpa nuoroda į akcininkų sutartis (kurios kaip sutarčių rūšis yra pripažįstama visose Europos Sąjungos valstybėse narėse) ir nurodoma, jog bendras požiūris yra, kad tokios sutartys privalomos jų sudariusiems akcininkams, bet ne bendrovei ar šalims, gera valia įsigyjančioms akcijoms ir nežinančioms apie ribojimus, nustatytus akcininkų sutartyse. Visgi L. Mikalonienė pabrėžia, jog „siekiant realaus sutarties įgyvendinimo, akcininkų sutarties šalimi gali tapti ne tik akcininkai, bet ir pati bendrovė. Šiuo atveju svarbu, kad bendrovė neprisiimtų įsipareigojimų, kurie ribotų bendrovės galias, suteikiamas įstatymais bei įstatais“. (Mikalonienė, 2011a, p. 8). Šiai nuomonei pritariama ir tarptautinėje literatūroje. Sebastian Mock, Kristian Csach ir Bohumil Havel, analizuojantys akcininkų sutartis ir jų santykį su bendrovės įstatais, teigia, jog, priešingai nei bendrovės įstatai, akcininkų sutartys įpareigoja tik tuos asmenis, kurie išreiškė savo sutikimą jomis įsipareigoti, ir neįpareigoja tų, kurie tokio sutikimo neišreiškė. Atitinkamai darytina išvada, jog akcininkų susitarimai automatiškai neįpareigoja bendrovės, nebent bendrovė su tuo sutinka (Mock *et al.*, 2018, p. 15). Bendrovės buvimo akcininkų sutarties šalimi svarba sutarties įgyvendinimui bus plačiau atskleidžiama kitose šio darbo dalyse.

Prieš tai aptarti ir išgryninti akcininkų sutarties tikslai, jos dalykas bei šalys leidžia išskirti akcininkų sutartį iš kitų sutarčių, o labiausiai – atskirti nuo jungtinės veiklos sutarties, kuri, nors ir turi panašumų, kaip, pavyzdžiui, abi sutartys laikomos bendradarbiavimo sutartimis, kvalifikuojamos kaip organizacinės sutartys, abiejose sutartyse akcininkų teisės ir pareigos gali būti identiškos, tiek jungtinės veiklos, tiek akcininkų sutartyje, nors ir

netiesiogiai, galima išskirti atlygintinumo aspektą, tačiau visgi tai yra dvi skirtingos sutarčių rūšys, viena įtvirtinta Civiliniame kodekse, kita – ne (Mikalonienė, 2011a, p. 14).

Kadangi, kaip jau minėta, akcininkų sutartis nėra įtvirtinta civiliniame kodekse kaip atskira sutarties rūšis, ją aiškinant ir įgyvendinant būtų taikomos Civiliniame kodekse pateiktos ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje suformuluotos sutarčių aiškinimo taisyklės. Pagal Civilinio kodekso 6.193-6.195 straipsniuose reglamentuojamas sutarčių aiškinimo taisyklės, kilus šalių ginčui dėl konkrečios sutarties turinio, jos sąlygų, sutartis turi būti aiškinama nustatant tikruosius sutarties dalyvių ketinimus, atsižvelgiant į sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, sutarties esmę, tikslą. Teismų praktikoje taip pat išaiškinta, jog esant ginčui dėl sutarties sąlygų turinio, sutartis turi būti aiškinama nustatant tikruosius sutarties šalių ketinimus, atsižvelgiant į sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, sutarties esmę, tikslą, jos sudarymo aplinkybes, į šalių derybas dėl sutarties sudarymo, šalių elgesį po sutarties sudarymo ir kitas reikšmingas aplinkybes. Aiškinant sutartį būtina vadovautis ir Civilinio kodekso 1.5 straipsnyje įtvirtintais bendraisiais teisės principais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-452-248/2015).

Sutarties aiškinimas yra fakto klausimas, t. y. iškilus ginčui dėl bet kokios nuostatos, įskaitant nuostatas dėl akcininko teisės pasitraukti ir akcininko pašalinimo bei akcininkų sutartyje įtvirtintų tokių nuostatų įgyvendinimo mechanizmų, nuostatos būtų aiškinamos vadovaujantis prieš tai paminėtais kriterijais. Atitinkamai ypač svarbu nuostatas suformuluoti ne tik taip, jog jos aiškiai bei nedviprasmiškai išreikštų šalių valią, bet ir taip, jog tenkintų visus teisės aktų reikalavimus, įskaitant ir specialiuosius, taikomus akcijų perleidimui. Tokiu atveju, kai sutarties nuostatos tenkina teisės aktuose įtvirtintus reikalavimus, sutarties šalys privalo vykdyti įsipareigojimus taip, kaip pačios susitarė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-219-684/2024).

Apibendrinant apie akcininkų sutartį pateiktą informaciją galima konstatuoti, jog akcininkų sutartis yra bendrovės akcininkų, keletu ar visų, susitarimas, kurio šalimi patartina įtraukti ir bendrovę, dėl akcininkų tarpusavio santykių, įskaitant ir akcininkų teisę pasitraukti bei akcininkų pašalinimą iš bendrovės. Atsižvelgiant į akcininkų sutarties, kaip *sui generis* sutarties pobūdį, siekiant kuo efektyvesnio sutarties funkcionavimo ir jos įgyvendinimo, svarbu kuo aiškiau apibrėžti akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo aspektus, jog jų įgyvendinimas nesukeltų neaiškumų, ir, idealiu atveju, padėtų išvengti ginčų ar, jeigu tokie visgi kiltų, pateiktų aiškias nuorodas, kaip juos spręsti.

2 Sutartinės nuostatos, reglamentuojančios akcininko teisę pasitraukti ir / ar akcininko pašalinimą

Atsižvelgiant į platų akcininkų sutarties turinį ir reguliuojamų santykių pobūdį, sutartyje gali būti įtvirtinamos pačios įvairiausios nuostatos. Teisės praktikai teigia, jog dažniausiai akcininkų sutartyse įtvirtinami bendrovės valdymo principai, jos strategija ir tikslai, valdymo organų kompetencija ir apribojimai, akcininkų balsavimo, pelno paskirstymo principai, aklavietės situacijų sprendimo būdai, taip pat akcininko pasitraukimo iš bendrovės sąlygos bei kiti esminiai klausimai (Maliauskaitė-Embretė, Dugnaitė, 2024). Autoriai, analizuojantys akcininkų sutartis, vienbalsiai sutaria, jog didžioji dauguma akcininkų sutarčių įtvirtina akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas, o ypač tos, kurios yra sudaromos tose bendrovėse, kurių akcininkai yra investuotojai – verslo angelai, rizikos ar privataus kapitalo fondai. Taip yra todėl, kad investuotojai, investuodami į bendroves, turi tikslą ne tapti ilgalaikiais tokių bendrovių akcininkais, o padidinti savo investicijų vertę ir parduoti turimas bendrovės akcijas uždirbant pelno. Atitinkamai tokie akcininkai siekia, kad jų interesai, ir ypač investicijų vertė, būtų užtikrinta tam tikrais mechanizmais, kurie yra įtraukiami į akcininkų sutartis ir kurie leidžia jiems reikiamu momentu pasitraukti iš bendrovės ar pašalinti kitus akcininkus, galinčius pakenkti jų investicijų vertės augimui (Horakova, 2023, p. 30).

Analizuojant teisės doktriną, teisės praktikų straipsnius apie akcininkų sutartis, taip pat pavyzdines akcininkų sutartis³ ir nuostatas, galima išskirti, jog dažniausiai akcininkų sutartyse naudojamos su akcininkų pasitraukimu ir pašalinimu susijusios nuostatos yra priverstinio akcijų pardavimo ir nupirkimo (angl. *drag along* ir *tag along*), palankaus pasitraukimo ir nepalankaus pasitraukimo (angl. *good leaver* ir *bad leaver*), aklavietės (angl. *Deadlock*) situacijos sprendimo, taip pat pardavimo ir pirkimo opciono (angl. *put option* ir *call option*) nuostatos, kurios gali būti naudojamos ir kaip aklavietės sprendimo būdas, ir kaip savarankiškos, pasitraukimą ir pašalinimą reglamentuojančios nuostatos. Atsižvelgiant į tai, jog minėtos nuostatos yra importuotos iš bendrosios teisės tradicijos šalių, kuriose tam tikros iš jų naudojamos ir įmonių steigimo dokumentuose, o į lietuvių kalbą minėtų nuostatų pavadinimai dažnai verčiami skirtingai, be to, dažnai akcininkų sutartys sudaromos tik anglų kalba ne tik

³ Startup Lithuania pavyzdinę akcininkų sutartį (angl. *Model shareholder's Agreement*), Startup Estonia pavyzdinę ankstyvosios stadijos bendrovių akcininkų sutartį (angl. *Seed Shareholder's Agreement*) ir pavyzdines paneuropines investavimo sutarčių nuostatas (angl. *Model Pan-European Clauses for Lean Investment Agreements*).

prisitaikant prie užsienio investuotojų, bet ir siekiant patogumo (kad terminai visiems būtų suprantami vienodai), toliau šiame darbe šios nuostatos bus vadinamos naudojant terminus anglų kalba (Horakova, 2023, p. 1).

2.1 Priverstinis akcijų pardavimas (angl. *drag along*) ir priverstinis akcijų nupirkimas (angl. *tag along*)

Pačia plačiausia prasme, *drag along* ir *tag along* nuostatos leidžia vienam akcininkui dalyvauti kito akcininko akcijų pardavime trečiajai šaliai (Lacave, Gutierrez, 2010, p. 424). Akcininkų sutartyje įtvirtinta *drag along* teisė leidžia akcininkams priversti savo partnerius prisijungti prie jų parduodant savo akcijų paketą pirkėjui (priverstinio pašalinimo nuostata), o *tag along* teisė - reikalauti, kad pirkėjas, perkantis partnerių akcijas, nupirktų ir kitų akcininkų akcijas tokiomis pačiomis sąlygomis, kokios taikomos akcijas parduodantiems partneriams (savanoriško pasitraukimo nuostata) (Chemla *et al.*, 2007, p. 94). Kitaip tariant, šios nuostatos leidžia akcininkams pasitraukti iš bendrovės atsiradus *bona fide* pirkėjui, kuris pageidauja įsigyti bendrovės akcijas. Toliau šios nuostatos aptariamos detaliau.

2.1.1 Priverstinis akcijų pardavimas (angl. *drag along*)

Drag along teisė yra suteikiama akcininkui-pardavėjui ir leidžia pardavėjui priversti kitą akcininką ar akcininkus kartu parduoti savo akcijas trečiajai šaliai. Tipinė *drag along* teisės nuostata, naudojama pavyzdinėje Startup Lithuania akcininkų sutartyje, įtvirtina, jog:

Jei trečioji šalis pateikia raštišką bona fide pasiūlymą įsigyti akcijas ir akcininkai, nuosavybės teise valdantys daugiau nei [75] % akcijų, pageidauja tokį pasiūlymą priimti, tokie akcininkai (Parduodantys akcininkai) turi teisę reikalauti (drag along teisė), kad kiti akcininkai parduotų ir perleistų visas savo akcijas tokiam bona fide pirkėjui - trečiajai šaliai už pasiūlyme nurodytą kainą ir kitomis pasiūlyme nurodytomis Parduodantiems akcininkams taikomomis sąlygomis. Ši nuostata atitinka tarptautinę doktrinoje aprašomą praktiką, kuri teigia, jog tipinė drag along nuostata įtvirtina akcininko B teisę reikalauti kitų akcininkų prisijungti prie su trečiaja šalimi sudaromo pardavimo sandorio, bei įpareigoti juos parduoti savo turimas akcijas tam pačiam pirkėjui ir tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir akcininkas B (Lacave, Gutierrez, 2010, p. 425).

Analizuojant *drag along* teisę svarbu atkreipti dėmesį į keletą momentų, pirmiausiai, jog paprastai tai yra daugumos akcininkų interesus ginantis instrumentas. Didieji akcininkai

dažniausiai yra daugiau patirties, žinių ir pažinčių rinkoje turinti šalis, gebanti pritraukti strateginius ar finansinius investuotojus, siekiančius nupirkti bendrovės akcijas. Tokie išoriniai pirkėjai dažniausiai siekia įgyti bent jau daugumą, o daugeliu atvejų - visą 100 % bendrovės akcijų. Būtent *drag along* teisė ir yra instrumentas, leidžiantis daugumos akcininkams užsitikrinti pasitraukimo galimybę perleidžiant visą 100 % akcijų, kai teisiškai jie nėra 100 % akcijų savininkai, jų pageidaujamomis sąlygomis ir pageidaujamu laiku (Little, Orien, 2016). Svarbu atkreipti dėmesį, jog akcininkų dauguma gali būti suprantama skirtingai. Pavyzdinėje Startup Lithuania akcininkų sutartyje pateikiamas skaičius – 75 %, t. y. tiek akcijų valdantys akcininkai gali pasinaudoti *drag along* teise. Pavyzdinėje Startup Estonia akcininkų sutartyje minima dauguma, sudaranti daugiau nei 50 % akcijų. Doktrinoje taip pat vyrauja nuomonė, jog dažniausiai *drag along* teisė suteikiama daugiau nei 50 % akcijų turintiems akcininkams, tačiau procentas gali būti ir kitoks priklausomai nuo bendrovės nuosavybės struktūros ir šalių santykinės derybinės galios (Little, Orien, 2016, Lacave, Gutierrez, 2010, p. 435).

Dar vienas, tikriausiai svarbiausias, momentas *drag along* teisės įgyvendinimui yra akcijų pirkėjas. Pavyzdinėje Startup Lithuania akcininkų sutartyje pabrėžiama, jog tai yra *bona fide* trečioji šalis. Doktrinoje taip pat kalbama apie pirkėją – trečiąją šalį. Pavyzdžiui, G. Chemla, M. A. Habib ir A. Ljungqvist, analizuojantys akcininkų sutartis, nurodo, jog *drag along* teisė leidžia šalims priversti savo partnerius prisijungti prie jų parduodant savo akcijas strateginiam pirkėjui (angl. *trade buyer*) (Chemla et. al., 2007, p. 94). R. B. Little ir J. A. Orien, analizuojantys gerąją praktiką ir problemas formuluojant *drag along* nuostatas, taip pat nurodo, jog *drag along* nuostata turėtų būti taikoma tik parduodant sąžiningam pirkėjui – trečiajai šaliai. Be to, daugeliu atvejų parduodantis akcininkas neturėtų turėti galimybės pasinaudoti *drag along* teise perleidžiant savo akcijas susijusiam subjektui (Little, Orien, 2016). Lietuvos teisės praktikai taip pat kalba apie pirkėją - trečiąją šalį (Maliauskaitė-Embrektė et al., 2024) ar „išorinį investuotoją“ (*Prevenција akcininkų ginčams ateityje...*, 2022). Visgi paneurpinėse *drag along* nuostatose kalbama ne tik apie pirkėją - trečiąją šalį, bet nurodoma, jog potencialiu pirkėju gali būti bet kuri akcininkų sutarties šalis, t. y. kitas, jau esamas akcininkas, arba sąžininga (*bona fide*) trečioji šalis, pageidaujanti įsigyti akcijas (Model Pan-European Clauses for Lean Investment Agreements, 2023, p. 42). Pavyzdinėje Startup Estonia akcininkų sutartyje taip pat nurodoma, jog norint pasinaudoti *drag along* teise pirkėju gali būti ir jau esamas bendrovės akcininkas. Taigi, apibendrinant galima teigti, jog nors ir vyrauja nuomonė, kad pirkėjas turi būti trečioji šalis, visgi akcininkų sutarties šalys yra laisvos susitarti ir gali

numatyti, jog ir kitas įmonės akcininkas gali būti tinkamas pirkėjas norint pasinaudoti *drag along* teise.

Kaip jau minėta, *drag along* teisė gina didžiųjų akcininkų interesus. Tačiau kalbant apie *drag along* teisės įtvirtinimo akcininkų sutartyje naudas daugumos akcininkams svarbu paminėti, jog ši nuostata leidžia akcininkui ne tik pasitraukti iš bendrovės, bet dažnai ir padidina sandorio vertę bei padeda užsitikrinti maksimalią savo investicijų į bendrovę grąžą, kadangi leidžia potencialiam pirkėjui parduoti visą įmonės akcijų paketą. Akcininkų sutartyje įtvirtinus *drag along* teisę mažieji akcininkai negali grasinti „užblokuoti“ akcijų pardavimo arba reikalauti sau didesnės naudos (Chemla *et al.*, 2007, p. 95). *Drag along* nuostata padeda apsaugoti akcininkų *ex ante* susitarimą dėl pelno pasidalijimo ir užtikrina, kad bendras pelnas ar nauda kitiems sandorio dalyviams nebūtų perskirstyta (Lacave, Gutierrez, 2010 p. 425). Kadangi *drag along* nuostata įtvirtina didžiųjų akcininkų teisę, bet ne pareigą, įtraukti kitus akcininkus į akcijų perleidimą, ši nuostata neužkerta kelio parduoti tik savo arba tik dalį savo akcijų, neįtraukiant kitų akcininkų į akcijų pardavimo sandorį, tačiau kitus akcininkus įtraukti pageidaujant, jie, t. y. kiti akcininkai, turi pareigą parduoti, t. y. negali atsisakyti parduoti savo akcijas.

Savaime suprantama, jog siekiant suderinti šalių valią, įgyvendinant tinkamos pusiausvyros tarp skirtingų suinteresuotų sutarties šalių principą, formuluojant *drag along* nuostatą yra atsižvelgiama ir į mažumos akcininkų interesus. Kaip jau minėta, pirmiausiai yra nustatoma, kokią mažiausią procentinę bendrovės nuosavybės dalį turi turėti akcininkai, jog galėtų pasinaudoti *drag along* teise. Tam tikrais atvejais šalys netgi gali susitarti, kad šią teisę turi ir mažumos akcininkas ar akcininkai, tačiau tai rinkoje mažiau įprasta (Maliauskaitė-Embrektė *et al.*, 2024).

Siekiant apsaugoti mažųjų akcininkų interesus bei investicijas į bendrovę taip pat gali būti nustatomas įšaldymo laikotarpis, per kurį pasinaudoti *drag along* teise draudžiama. Įsivaizduokime situaciją, kurioje įmonės įkūrėjai į bendrovę investuoja visas savo turimas lėšas, žinias bei laiką. Bendrovė yra vienintelis jų pragyvenimo šaltinis ir vienintelė investicija, t. y. jie tikisi išvystyti bendrovės kuriamą produktą ir parduoti bendrovės akcijas siekdami pelno. Visgi turimų finansinių išteklių išvystyti bendrovę iki norimo lygio jie neturi. Finansiniams investuotojams investavus į bendrovę visi, tiek įkūrėjai, tiek investuotojai, turi tikslą išauginti bendrovę ir, padidinus jos vertę, ne tik susigrąžinti savo investicijas, tačiau ir gauti pelno. Įkūrėjams aktyviai dalyvaujant bendrovės veikloje ir ją vystant, o finansiniams investuotojams pasyviai stebint situaciją bei rinką, gali susiformuoti skirtingos nuomonės apie

tai, kada yra palankiausias momentas akcijas parduoti. Finansiniam investuotojui, kurio portfelis diversifikuotas ir kuris turi daug lėšų, netgi pardavimas nepasiekus maksimalios grąžos nebus toks skausmingas, tuo tarpu įkūrėjai, kurie vis dar mato potencialą ir tiki galimybėmis išauginti verslą iki didesnės grąžos, ankstyvesnis pardavimas gali būti itin nepalankus. Būtent įšaldymo laikotarpio nustatymas ir padeda apsaugoti mažuosius akcininkus-įkūrėjus, suteikiant jiems daugiau laiko bendrovės vystymui ir vertės auginimui, siekiant kaip įmanoma labiau priartėti prie norimos grąžos ir užkertant kelią kitiems akcininkams reikalauti per ankstyvo akcijų pardavimo.

Kitas instrumentas, leidžiantis apsaugoti mažųjų akcininkų interesus ir lūkesčius, yra pageidaujamos minimalios investicijų grąžos ar minimalios akcijų pardavimo kainos nustatymas, t. y. akcininkų sutartyje nustatoma, jog *drag along* teise pasinaudoti galima tik tada, kai pirkėjas pasiūlo ne mažiau nei tam tikrą minimalią sumą, už kurią akcijos gali būti parduodamos arba pardavus akcijas mažųjų akcininkų grąža bus ne mažesnė nei tam tikras numatytas dydis (Little, Orien, 2016).

Taigi, *drag along* nuostata įtvirtina didžiųjų akcininkų ar akcininko teisę, laikantis tam tikrų akcininkų sutartyje įtvirtintų apribojimų, tokių kaip reikalavimai pirkėjui (išorinis ar jau esamas akcininkas), minimalus laikotarpis, kuriam praėjus akcijas galima parduoti, minimali kaina ar grąža už akcijas, pašalinti mažumos akcininkus iš bendrovės, įpareigojant juos dalyvauti sandoryje ir parduoti savo akcijas kartu su didžiojo akcininko parduodamomis akcijomis. Nors ši nuostata yra priverstinio pašalinimo nuostata, visgi, autoriaus nuomone, atsižvelgiant į prieš tai pateiktą analizę, ši nuostata gali būti laikoma ir savanoriško pasitraukimo nuostata, kadangi įgalina daugumos akcininkus pasitraukti iš bendrovės tuo atveju, kai pirkėjas nori pirkti išimtinai tik visą 100 % bendrovės akcijų.

2.1.2 Priverstinis akcijų nupirkimas (anlg. *tag along*)

Tag along teisė yra akcininkų sutartyje įtvirtinama mažumos akcininkų teisė parduoti savo akcijas tam pačiam pirkėjui tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir daugumos akcininkas, jei daugumos akcininkas nusprendžia parduoti savo dalį įmonėje.

Tipinė *tag along* teisės nuostata, naudojama pavyzdinėje Startup Lithuania akcininkų sutartyje, įtvirtina, jog:

Jeigu kuris nors iš akcininkų pageidauja parduoti akcijas, sudarančias daugiau kaip 50 % bendrovės įstatinio kapitalo, potencialiam pirkėjui – trečiajai šaliai ir jei kiti akcininkai

nepasinaudoja pirmumo teise įsigyti parduodamas akcijas, o akcininkas(-ai) pageidauja parduoti jam (jiems) priklausančias akcijas (visas ar proporcingą dalį), kartu su perleidžiančiojo akcininko akcijomis, perleidžiantysis akcininkas privalo užtikrinti, kad kartu su jo perleidžiamomis akcijomis pirkėjas nupirktų ir atitinkamą dalį arba visas tokiam(-iems) akcininkui(-ams) priklausančias akcijas už tokią pačią teisingą kainą ir tokiomis pačiomis teisingomis sąlygomis, dėl kurių susitarė perleidžiantysis akcininkas ir pirkėjas.

Priešingai nei *drag along* teisės atveju, mažumos akcininkai neprivalo parduoti savo akcijų, tačiau mažiesiems akcininkams pageidaujant šia teise pasinaudoti, daugumos akcininkai privalo suteikti mažumoms akcininkams galimybę pasitraukti iš bendrovės (Model Pan-European Clauses..., 2003, p. 28). Jeigu akcininkas pareiškia pageidavimą pasinaudoti *tag along* teise, perleidžiantis akcininkas negali perleisti savo akcijų pirkėjui, nebent užtikrina, jog pirkėjas kartu su perleidžiamomis akcijomis įsigytų ir *tag along* teise pageidaujančio pasinaudoti akcininko akcijas (Shareholders' agreement, 2021, p. 9, Lacave, Gutierrez, 2010, p. 431). *Tag along* nuostata saugo mažumos akcininkų interesus ribojant daugumos akcininkų teisę pasitraukti, t. y. didiesiems akcininkams ribojama galimybė parduoti tik savo akcijas ir apsunkinamas tokių akcijų pardavimas, nes, mažumos akcininkui išreiškus valią prisijungti, gali pasunkėti daugumos akcininko akcijų pardavimas dėl pirkėjo nenoro pirkti didesnę akcijų paketą, nei ketinta (Maliauskaitė-Embrektė et al., 2024).

Tag along nuostata gali nustatyti skirtingas mažųjų akcininkų pasitraukimo galimybes. Pirmiausiai, gali būti nustatoma, jog teisę kartu dalyvauti akcijų perleidimo sandoryje mažieji akcininkai turi tik tokiu atveju, kai pardavimas susijęs su tam tikros minimalios įstatinio kapitalo dalies perleidimu. Dažnai procentinė riba būna tokia pati, kaip ir *drag along* atveju. Pavyzdžiui, jei daugumos akcininkas nori turėti daugiau laisvės parduodant savo akcijas ir nustatoma žemesnė *drag along* teisės riba, pavyzdžiui, 51 %, tai reiškia, jog mažumos akcininkai taip pat galės lengviau prisijungti prie akcijų pardavimo sandorio pasinaudodami *tag along* teise. Atitinkamai nustatant šią ribą būtina įvertinti įmonės nuosavybės struktūrą, pavyzdžiui, kiek yra mažumos akcininkų, ir šalių derybinę galią, t. y. kas turės daugiau įtakos sprendimams priimti (Little, Orien, 2016). Būtent daugiau kaip 50 % bendrovės įstatinio kapitalo riba ir yra nustatyta pavyzdinėje Startup Lithuania akcininkų sutartyje. Tuo tarpu pavyzdinėje Startup Estonia akcininkų sutartyje tokia riba apskritai nenumatyta. Šioje sutartyje, skirtoje ankstyvosios verslo stadijos startuoliams, įtvirtinama investuotojų apsauga, todėl investuotojai ir yra tie, kurie gali pasinaudoti *tag along* teise kitiems akcininkams ar steigėjams siekiant pasitraukti iš bendrovės.

Tag along nuostata taip pat gali įtvirtinti, ar teisė prisijunti prie akcijų perleidimo sandorio suteikiama visiems akcininkams, ar tik tam tikriems iš jų, pavyzdžiui, tik finansiniams investuotojams, aktyviai nedalyvaujantiems įmonės veikloje, o tik suteikusiems finansavimą su sąlyga, jog jiems bus suteikta pasitraukimo galimybė. Be to, gali būti nustatoma, ar *tag along* teise pageidaujantis pasinaudoti akcininkas gali parduoti tik proporcingą savo akcijų dalį, atitinkančią bendrą parduodamų akcijų kiekį (*pro rata* principas), ar visas turimas akcijas. Galimybę pasinaudojus *tag along* teise perleisti visas savo turimas bendrovės akcijas dažniausiai reikalauja suteikti investuotojai, kad bendrovės kontrolės perėmimo atveju galėtų visiškai pasitraukti iš bendrovės. (Model Pan-European Clauses..., 2003, p. 28).

Visuose analizuojamuose pavyzdiniuose dokumentuose *tag along* teisė yra susiejama su pirmumo teisės atsisakymu, t. y. *tag along* teise pasinaudoti galima tik tada, jeigu kiti akcininkai neišreiškė noro įsigyti siūlomų parduoti akcijų. Be to, visuose pavyzdiniuose dokumentuose minimi leidžiamo akcijų perleidimo atvejai, kuriems esant *tag along* teise pasinaudoti taip pat negalima. Pavyzdžiui, akcijas perleidžiant susijusiam subjektui (pavyzdžiui, dukterinei bendrovei), perleidžiant darbuotojų akcijų opciono akcijas ir pan.

Tag along teisė, priešingai nei *drag along* teisė, orientuota į mažumos akcininkų interesų užtikrinimą. Kaip jau minėta, didieji akcininkai turi platesnį pažinčių ratą, didesnę derybinę galią, o tai leidžia ne tik lengviau surasti pirkėją, bet ir užsitikrinti palankesnes sandorio sąlygas, pavyzdžiui, didesnę parduodamų akcijų kainą. *Tag along* teisė leidžia mažumos akcininkams ne tik pasitraukti iš bendrovės dalyvaujant sandoryje, dėl kurio jie patys, tikėtina, net nebūtų susiderėję, bet taip pat leidžia išvengti diskriminacijos parduodant savo akcijas ne prastesnėmis sąlygomis nei didieji akcininkai. Mažumos akcijos dažnai apskritai yra nelikvidžios, nes jas parduoti atskirai yra sudėtinga, kadangi retas pirkėjas norėtų įsigyti akcijas, kurios nesuteikia jokių realių teisių daryti įtaką bendrovėje, tad *tag along* teisė turint mažumą akcijų gali būti vienintelis šansas pasitraukti iš bendrovės.

Kadangi mažumos akcininkai turi ribotą galimybę daryti įtaką bendrovėje arba jos apskritai neturi, jiems gali būti ypatingai svarbu, kas yra didysis akcininkas. Jeigu daugumos akcininkas parduoda savo dalį, mažumos akcininkai gali likti įmonėje su naujuoju daugumos akcijų savininku, kurio veiklos strategija ar valdymo stilius mažiesiems akcininkams gali būti nepalankus. Ir šios rizikos išvengti mažumos akcininkams leidžia *tag along* teisė.

Apibendrinant galima teigti, jog *tag along* nuostata saugo mažumos akcininkų teises ir interesus įtvirtindama jų teisę pasitraukti iš bendrovės priverčiant daugumos akcininką, jam parduodant savo akcijas trečiajai šaliai, užtikrinti, jog tokia pačia kaina ir tokiomis pačiomis

sąlygomis būtų nupirkto ir mažumos akcininko turimos akcijos. *Tag along* teisės įgyvendinimui dažniausiai taikomi apribojimai tokie kaip akcininko savybės (steigėjas ar investuotojas), minimalus parduodamų akcijų skaičius (dažniausiai daugiau kaip 50 %), galimybė parduoti tik proporcingą dalį arba visas akcijas, galimybė teise pasinaudoti tik tuo atveju, jeigu nepasinaudota pirmumo teise ir pardavimas nepatenka į leidžiamo pardavimo atvejus.

2.2 Palankaus pasitraukimo ir nepalankaus pasitraukimo (angl. *good leaver* / *bad leaver*) nuostatos

Vadovaujantis Akcinių bendrovių įstatymu, uždarnosios akcinės bendrovės akcijos negali būti platinamos ir jomis prekiaujama viešai. Ši nuostata reiškia, jog nėra tokių bendrovių akcijų rinkos ir jų akcijos yra nelikvidžios. Tai lemia, kad akcininkų, kurie į bendrovę investavo savo lėšas, turto apsaugą gali užtikrinti aktyvus akcininkų vaidmuo bendrovės valdyme (Mikalonienė, 2011b, p. 87). Nors akcininkų, kaip dalyvių, statusas nesuteikia jiems teisės dalyvauti kasdieninėje bendrovės veikloje, tačiau įtaką bendrovei jie gali daryti ne tik per pagrindinio bendrovės organo – akcininkų susirinkimo, sprendimus, tačiau ir užimdami valdymo organo narių pozicijas ar dirbdami bendrovėje pagal darbo ar paslaugų sutartis. L. Mikalonienė, analizuojanti asmeninio komercinio bendradarbiavimo pagrindines teisinės formas, pažymi, jog teisinis uždarojo tipo bendrovių reguliavimas Europoje „atspindi asmeninę kontinentinės Europos uždarojo tipo bendrovių struktūrą“ (Mikalonienė, 2011b, p. 88). Ypač svarbiu akcininko asmuo tampa tuomet, kai jis yra vienintelis arba vienas iš asmenų, kurie kuria tam tikrą bendrovės vystomą produktą ar projektą, kurio sėkmė, taigi ir bendrovės augimas, priklauso būtent nuo to asmens buvimo bendrovėje. Tai yra klasikinė startuolių įmonių situacija. Startuolių įmonės akcininkų-bendrovės įkūrėjų pasitraukimas gali būti ne tik nepageidaujamas, bet ir žalingas ar netgi lemtingas įmonės augimui ar gyvavimui.

Akcininkų santykiams tokiose įmonėse sureguliuoti, „prišti“ aktyviai bendrovės veikloje dalyvaujančius akcininkus ir aptarti jų pasitraukimą ar pašalinimą iš bendrovės, kuomet jų veiksmai ar darbas bendrovėje nebeatitinka kitų akcininkų, dažniausiai investuotojų, lūkesčių, akcininkų sutartyse naudojamos *bad leaver* ir *good leaver* nuostatos.

Pagrindinę daugumos ankstyvosios stadijos startuolių vertę sudaro akcininkų-įkūrėjų komanda ir jų įsipareigojimas ilgą laikotarpį visą savo dėmesį ir laiką skirti įmonės produkto kūrimui, vystymui ir įmonės plėtrai (Shareholders' agreement, 2021, p. 5). Investuotojai,

tapdami akcininkais, suteikia verslui finansinę paramą ir strategines gaires, tačiau kasdienėje verslo veikloje nedalyvauja (Cooke, 2005, p. 36). Atitinkamai investuotojai siekia, jog steigėjai dirbtų įmonėje maksimalų darbo laiką pagal darbo ar paslaugų sutartį ir tam tikrą laikotarpį apskritai negalėtų savo akcijų perleisti. Visgi tokiam aktyviam akcininkui paliekant bendrovę ar nebepateisinat investuotojo lūkesčių, investuotojas yra suinteresuotas perimti akcijas už kuo palankesnę kainą.

Tradicinis akcininkų-steigėjų pasitraukimo ar pašalinimo būdas yra tokį pasitraukiantį akcininką priskirti palankiai pasitraukiančiam, t. y. *good leaver*, arba nepalankiai pasitraukiančiam, t. y. *bad leaver*. Nuo to, akcininkas laikomas *good leaver* ar *bad leaver*, priklauso ir kaina, mokama už jo akcijas (Cooke, 2005, p. 37). Šiam akcininkų pašalinimo ar pasitraukimo mechanizmui taip pat svarbus yra laikotarpis, kurį akcininkas įsipareigoja dirbti bendrovėje ar teikti jai paslaugas, bei galiojanti ir tinkamai vykdoma darbo ar paslaugų sutartis, sudaryta tarp akcininko ir bendrovės.

Tiek pavyzdinėje Startup Lithuanian, tiek pavyzdinėje Startup Estonia akcininkų sutartyje pirmiausiai yra įtvirtinami atvejai, kuriais pasitraukiantis akcininkas laikomas *bad leaver*. Tokiais atvejais laikomi akcininko savanoriškas darbo ar paslaugų sutarties nutraukimas (išskyrus mirties atveju ar dėl svarbių sveikatos priežasčių), esminis darbo, paslaugų ar pačios akcininkų sutarties sąlygų pažeidimas, akcininko bendrovei sukelta žala, kuri nėra atlyginama ir ištaisyta per tam tikrą numatytą laikotarpį, konfidencialumo, nekonkuravimo ir neviliojimo įsipareigojimų pažeidimas ir kt. *Good leaver* pasitraukiantis akcininkas dažniausiai yra laikomas atvejais, kai negali vykdyti savo pareigų pagal darbo ar paslaugų sutartį dėl rimtų sveikatos sutrikimų, kuomet bendrovė padaro esminį darbo ar paslaugų sutarties pažeidimą, bendrovė nutraukia darbo ar paslaugų sutartį su akcininku dėl priežasčių, kurios nėra laikomos *bad leaver* priežastimis ir kt.

Nustačius, ar akcininkas tenkina *bad leaver* ar *good leaver* nuostatas, svarbu atkreipti dėmesį į pasitraukimo laiką, t. y. kiek laiko praėjo nuo akcininkų sutarties sudarymo iki sprendimo pasitraukti / pašalinti akcininką priėmimo. Sudarant akcininkų sutartį dažniausiai steigėjų akcijos tam tikram laikotarpiui tarsi „užrakinamos“, t. y. nors nuosavybės teisė ir priklauso steigėjui, tačiau teisė laisvai jomis disponuoti yra suvaržoma, ją susiejant su darbo įmonėje laikotarpiu ir įmonės kuriamo produkto vystymu, t. y. steigėjas teisę laivai disponuoti savo akcijomis įgyja dalimis (angl. *reverse vesting*). Pavyzdinėje Startup Lithuania akcininkų sutartyje nėra nurodoma, koks tas laikotarpis dažniausiai būna, tačiau pavyzdinėje Startup Estonia sutartyje šis laikotarpis yra 4 metai. Tai reiškia, jog po pirmųjų metų „atrakinami“

25 % akcininko - steigėjo akcijų, o likę 75 % - kiekvieną mėnesį lygiomis dalimis iki sueis 4 metų laikotarpis. Šis laikotarpis ir „atrakintų“ akcijų skaičius tampa svarbus akcininkui tapus *good leaver* arba *bad leaver*, nes juo vadovaujantis yra nustatoma perleidžiamų akcijų kaina.

Kalbant apie perleidžiamų akcijų kainą, kainos nustatymo mechanizmas gali skirtis. Pavyzdinėje Startup Lithuania akcininkų sutartyje įtvirtinta, jog akcininką pripažinus *good leaver*, „neatrakintos“ akcijos įgyjamos už nominalią vertę, o „atrakintos“ - už tikrąją vertę, t. y. rinkos kainą. Pavyzdinėje Startup Estonia akcininkų sutartyje vyrauja panaši logika - akcininką pripažinus *good leaver* per minėtą 4 metų laikotarpį, „užrakintos“ akcijos privalo būti perleidžiamos neatlygintinai, o „atrakintos“ akcijos – tikrąja rinkos verte. Akcininkai, žinoma, gali susitarti ir dėl kitokios kainos, pavyzdžiui, tam tikrais pasitraukimo atvejais gali būti neatsižvelgiama į *reverse vesting* laikotarpį ir *good leaver* pripažintam akcininkui už visas jo perleidžiamas akcijas gali būti mokama rinkos kaina.

Jau vien *bad leaver* pavadinimas nusako, jog toks akcininkas pasitraukia blogomis sąlygomis. Atitinkamai ir akcijų pardavimo kaina yra mažesnė. Pavyzdinėje Startup Lithuania akcininkų sutartyje įtvirtinta, jog akcininką pripažinus *bad leaver* visos jo akcijos, tiek „atrakintos“ tiek „neatrakintos“, įgyjamos už nominalią vertę. Tuo tarpu pavyzdinėje Startup Estonia akcininkų sutartyje ši nuostata dar griežtesnė ir įtvirtina, jog jeigu per *reverse vesting* laikotarpį akcininkas pripažįstamas *bad leaver*, visos savo akcijas jis privalo perleisti neatlygintinai.

Iš pirmiau pateiktos analizės galima daryti išvadą, jog *bad leaver* nuostata skirta apginti akcininko-investuotojo interesus, kuomet akcininkas-steigėjas netinkamai vykdo savo pareigas pagal su bendrove sudarytą darbo ar paslaugų sutartį, jų apskritai nevykdo, nutraukia sutartį be rimtos priežasties, pažeidžia akcininkų sutarties nuostatas ar padaro žalą bendrovei. Kaip jau minėta, akcininkai investuotojai yra suinteresuoti akcininkų-steigėjų buvimu įmonės dalimi ir jų darbu įmonėje. Visgi situacijose, kuomet akcininko veiksmai leidžia jį kategorizuoti *bad leaver*, toks jo buvimas bendrovėje investuotojams gali tapti ne tik nenaudinga, bet ir žalinga, pavyzdžiui, kuomet steigėjas padaro reputacinę ar finansinę žalą bendrovei. *Bad leaver* nuostatos įtvirtinimas suteikia akcininkui investuotojui teisę tokį akcininką pašalinti iš bendrovės.

Kita vertus *good leaver* nuostata naudinga ir akcininkui-steigėjui. Jam nutarus pasitraukti dėl svarbių priežasčių ar dėl to, jog pati bendrovė pažeidžia jo interesus, ši nuostata leidžia apsaugoti tokio akcininko interesus ir investicijų vertę, nes, priklausomai nuo darbo bendrovėje laikotarpio, leidžia akcijas perleisti už rinkos kainą.

Good leaver ir *bad leaver* nuostatos saugo skirtingų tipų akcininkų interesus bei yra specifinės, labiau skirtos startuolių bendrovėms, kuriose galima išskirti akcininkus-steigėjus ir akcininkus-investuotojus. Nepaisant to, šios nuostatos galėtų būti pritaikomos ir bet kokiose kitose įmonėse, kuriose siekiama išlaikyti esamą bendrovės darbuotoją, kuris kartu yra ir įmonės akcininkas, o jam pažeidus atitinkamus susitarimus - jį pašalinti. Autoriaus nuomone, apibendrinant pateiktą *bad leaver* ir *good leaver* nuostatų analizę reikėtų konstatuoti, jog abi šios nuostatos įtvirtina priverstinio akcininkų pašalinimo institutą, nes nepaisant to, ar akcininkas-įkūrėjas yra pripažįstamas *bad leaver* ar *good leaver*, būtent akcininkas-investuotojas turi galią nuspręsti, pašalinti jį iš bendrovės, ar ne, t. y. net ir *good leaver* akcininkas neturi teisės pats pasirinkti pasitraukti iš bendrovės ar ne, jeigu akcininkas-investuotojas nenusprendžia, jog jis nori tokį akcininką pašalinti ir įgyti jo akcijas.

2.3 Aklavietės (angl. *deadlock*) situacijos sprendimo nuostatos, įtvirtinančios akcininko pasitraukimo / pašalinimo galimybes

Steigiant uždarąją akcinę bendrovę ar prie jos prisijungiant naujam akcininkui dalyviai paprastai būna draugiški vienas kito atžvilgiu ir entuziastingai vertina verslo perspektyvas. Visgi bėgant laikui entuziazmas, draugystė ar net šeimyniniai ryšiai gali peraugti į priešišumą, nesutarimus ir į aklavietę vedantį konfliktą. Doktrinoje aklavietė apibūdinama kaip situacija, kai akcininkai nesutaria (konfliktuoja) dėl tam tikro klausimo ir, atsižvelgiant į balsavimo teisių pasiskirstymą ir daugumą, kuri turi būti pasiekta balsuojant vadovaujantis įstatais, negali priimti sprendimo, kuris išspręstų konfliktą (Janac, 2020, p. 265). Lietuvos kasacinio teismo praktikoje aklavietės situacija apibrėžiama kaip situacija, kai tam tikrą besitęsiantį laiko tarpą nėra priimami visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimai, nes jiems priimti nesusidaro reikiama balsų dauguma (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-215-378/2021).

Akcininkų santykiuose aklavietė dažniausiai susidaro dviem akcininkams valdant po 50 % bendrovės akcijų. Kasacinis teismas, analizuodamas aklavietės situacijos sampratą, nurodo, jog tokia situacija dažniausiai susidaro bendrovėse, kuriose akcininkų ar akcininkų grupių balsai yra pasiskirstę po lygiai, dėl ko, nesant sutarimo, sprendimai bendrovės visuotiniame akcininkų susirinkime nepriimami, nes nė vienas iš akcininkų neturi sprendimų priėmimą lemiančios balsų daugumos. Aklavietės situacija gali susidaryti ir tada, kai sprendimui priimti reikalinga kvalifikuota balsų dauguma ir nėra vieno reikiamą balsų

daugumą turinčio akcininko, o kooperuodamiesi smulkieji akcininkai blokuoja sprendimų visuotiniame akcininkų susirinkime priėmimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-215-378/2021). Doktrinoje minima, jog aklavietės situacija gali susidaryti ir tada, kai mažumos akcininkas turi teisę vetuoti tam tikrus sprendimus akcininkų susirinkime arba kai vadovaujantis bendrovės įstatais tam tikriems sprendimams priimti reikalingas vienbalsis sprendimas (The Enforceability and Effectiveness..., 2010, p. 1188, Janac, 2020, p. 265). Nesutarimai, atvedę akcininkus iki aklavietės, lemia ne tik bendrovės akcininkų interesų pažeidimą, tačiau tokia situacija gali tapti žalinga ir pačiai bendrovei, nes objektyviai trukdoma ar apsunkinama jos veikla, trukdoma bendrovės investicijoms ar kenkiama jos reputacijai.

Kasacinis teismas nurodo, jog viena iš priemonių akcininkų ginčams išspręsti ir nutraukti įmonėje susidariusią teisinę aklavietės situaciją yra priverstinis akcijų pardavimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-215-378/2021). Kaip jau aptarta ankstesnėse šio darbo dalyse, nors įstatymas ir suteikia galimybę pasinaudoti priverstinio akcijų pardavimo galimybe vadovaujantis Civilinio kodekso 2.115 ar 2.123 straipsnyje įtvirtintais institutais, šie institutai yra pernelyg komplikuoti (įtvirtinama daug sąlygų, kurias reikia tenkinti norint tokia priemone pasinaudoti), reikalaujantys ne tik daug finansinių, bet ir laiko sąnaudų, bei taikomi tik kaip *ultima ratio* priemonė, todėl akcininkų sutartyse dažnai įtvirtinami skirtingi mechanizmai aklavietės situacijoms spręsti. Nors gali būti įtvirtinamos ir nuostatos, skatinančios derybas, mediaciją bei tolesnį bendradarbiavimą, visgi konsensusą tarp konfliktuojančių akcininkų pasiekti dažniausiai yra sudėtinga, todėl dauguma aklavietės sprendimo būdų yra susiję su akcininkų pasitraukimu / pašalinimu iš bendrovės.

Analizuojant teisės doktriną ir pavyzdinius akcininkų sutarčių dokumentus galima teigti, jog tradiciškai išskiriami akcininkų sutartyse naudojami mechanizmai aklavietės situacijoms spręsti, pasibaigiantys akcininko/-ų pasitraukimu / pašalinimu iš bendrovės, yra rusiška ruletė (angl. *russian roulette*, *shoot-out right ar shotgun provision*), teksaso dvikova (angl. *texas shoot out*) bei pirkimo ir pardavimo opcionai (angl. *put/call options*).

Rusiška ruletė yra toks aklavietės situacijos sprendimo būdas, kai viena iš šalių, nusprendusi pasinaudoti šia teise (inicijuojantis akcininkas), pateikia pranešimą kitai šaliai pirkti arba parduoti akcijas už pranešime numatytą vienos akcijos kainą. Kitas akcininkas turi teisę nuspręsti, ar jis pirs ar parduos akcijas inicijuojančiam akcininkui už jo pasiūlytą vienos akcijos pirkimo kainą. Pasiūlymą gavęs akcininkas turi visišką pasirinkimo laisvę ir gali savo nuožiūra nuspręsti, įsigyti inicijuojančio akcininko akcijas ar parduoti jam savąsias. Būtent dėl

tos priežasties, jog akcininkas, inicijuojantis aklavietės situacijos sprendimą pasinaudojant rusiškos ruletės metodu, negali būti tikras, kaip situacija išsispręs, t. y. ar jis taps kito akcininko akcijų pirkėju ar savo akcijų pardavėju, šis būdas dažnai laikomas gana drastišku (Sesickas, 2014, p. 6, OECD, 2006, p. 110). Tačiau, kita vertus, jis laikomas greitai ir ekonomiškai efektyviu aklavietės situacijos sprendimu, kuriuo vienas iš akcininkų pašalinamas iš dalyvavimo bendrovėje.

Rusiškos ruletės nuostata yra sudaryta iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje apibrėžiamas (arba sąmoningai neapibrėžiamas) įvykis, dėl kurio vienas iš akcininkų turi teisę inicijuoti situacijos sprendimą rusiškos ruletės būdu. Antroje dalyje reglamentuojama akcijų perleidimo sutarties sudarymo procedūra (įskaitant akcijos kainos pasiūlymo pateikimo procedūrą), kurios bus laikomasi inicijavus šį sprendimo būdą (Janac, 2020, p. 267-270).

Priešingai nei rusiškos ruletės nuostata, teksaso dvikovos nuostata numato, jog akcijų kainos pasiūlymą teikia abi šalys, t. y. kiekviena šalis pateikia užantspauduotą pasiūlymą, nurodydama kainą, už kurią ji nori nupirkti akcijas. Laimi tas pasiūlymas, kuriame nurodyta kaina yra aukščiausia, ir jį pateikęs asmuo privalo nupirkti kito akcininko akcijas, o mažesnės vertės pasiūlymą pateikęs akcininkas - parduoti (Sesickas, 2014, p. 6). Ši nuostata gali būti formuluojama ir kitaip. Pavyzdžiui Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD) 2006 metais parengtose nelistinguojamų bendrovių geros valdysenos gairėse (angl. *Corporate Governance of Non-listed Companies in Emerging Markets*) nurodo, jog nuostatoje gali būti įtvirtinta, kad šalis A įteikia pranešimą šaliai B, kuriame nurodo, kad nori įsigyti B turimas bendrovės akcijas už nurodytą kainą. Šalis B turi laikotarpį, per kurį gali pasirinkti: 1) parduoti akcijas už pasiūlytą kainą arba 2) nurodyti, kad nori pirkti A akcijas už didesnę kainą. Jei pasirenkamas antrasis variantas, tuomet kiekviena šalis 1) užklijuotame voke pateikia pasiūlymą asmeniui, arbitruojančiam ginčą, nurodydama kainą už vieną akciją, kurią ji būtų pasirengusi sumokėti kitai šaliai už pastarosios turimas akcijas ir 2) mažesnę kainą pasiūlęs akcininkas privalo parduoti savo akcijas didesnę kainą pasiūliusiam akcininkui už didesnę kainą (OECD, 2006, p. 110). Teksaso dvikovos nuostata pasižymi tuo, jog ja yra skatinamas konkurencingumas ir pabrėžiamas teisingos akcijų rinkos vertės nustatymas, todėl ši nuostata suteikia akcininkams galimybę skaidriai ir objektyviai nustatyti jų turimų akcijų vertę (Peli, Dumitrescu, 2024).

Dar viena akcininkų sutartyse dažnai pasitaikanti nuostata, leidžianti išspręsti susidariusią aklavietės situaciją kažkurio iš akcininkų pasitraukimu / pašalinimu, yra pirkimo ar / ir pardavimo opcionai (angl. *call/put options*). Pirkimo opcionas (angl. *call option*) yra akcininko

teisė, bet ne įsipareigojimas, išpirkti kito akcininko akcijas už sutartyje sulytą kainą, pateikiant kitam akcininkui atitinkamą pranešimą. Pirkimo opciono atvirkštinis variantas yra pardavimo opcionas (angl. *put option*). Pardavimo opcionas yra teisė, bet ne įsipareigojimas, parduoti savo akcijas už iš anksto sutartyje sulytą kainą, pateikiant kitam akcininkui atitinkamą pranešimą (Maliauskaitė-Embretė, 2017). Kadangi šis instrumentas gali būti naudojamas ir yra dažnai naudojamas ne tik kaip aklovietės situacijos sprendimo būdas, tačiau apskritai kaip vienas iš būdų įtvirtinti dalyvių pasitraukimo ar pašalinimo scenarijus ar netgi kaip atskira sutartis, suteikianti opciono turėtoji teisę, bet neįpareigojanti nupirkti arba parduoti akcijas, opciono nuostatos bus aptariamos toliau atskiroje šio darbo dalyje.

Atsižvelgiant į tai, jog įstatymuose įtvirtintas priverstinio akcijų pardavimo institutas yra laikomas *ultima ratio* priemone akcininkų ginčams spręsti, aklovietės situacijų sprendimo mechanizmų įtvirtinimas akcininkų sutartyse tampa itin efektyvia priemone, leidžiančia akcininkams iš anksto susitarti dėl galimų nesutarimų sprendimo ateityje, kol jų santykiai dar draugiški ir taikūs. Akcininkai gali patys apibrėžti ne tik situacijas, kurias jie laikys aklovietės situacijomis, tačiau ir pasirinkti vieną ar keletą skirtingų tokių situacijų sprendimo mechanizmų, tokių kaip rusiška ruletė, teksaso dvikova ar pirkimo / pardavimo opcionai, kuriuos įgyvendinus vienas iš akcininkų ar keletas jų pasitraukia iš bendrovės.

2.4 Akcininko pasitraukimas ir pašalinimas pasinaudojant pardavimo opciono (angl. *put option*) ar pirkimo opciono (angl. *call option*) teise

Teisės doktrinoje, analizuojančioje akcininkų sutartis, nurodoma, jog viena iš akcininkų sutartimis šalims suteikiamų teisių yra opciono teisė, t. y. galimybė parduoti savo akcijų paketą partneriams arba pareikalauti iš partnerių, kad jie parduotų visas ar dalį savo akcijų už iš anksto nustatytą kainą (Chemla *et al.*, 2007, p. 94). Lietuvos teisės praktikai taip pat dažnai kalba apie opcionus, dar kitaip vadinamus pasirinkimo sandoriais, kurių viena iš funkcijų yra įtvirtinti išėjimo iš bendro verslo scenarijus (Maliauskaitė-Embretė, 2017). Kasacinio teismo praktikoje taip pat nurodoma, jog „opcionas yra bene dažniausiai akcininkų sutartyse įtvirtinamas akcijų perleidimo mechanizmas, kuris leidžia nustatyti lanksčias, kartu juridinių asmenų dalyviams ir akcininkų sutarties šalims priimtinas akcijų perleidimo sąlygas“ (Lietuvos aukščiausiojo teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-381/2023). Kaip jau minėta, pasirinkimo sandoris gali būti sudaromas tiek kaip atskira sutartis, tiek įtvirtinamas akcininkų sutartyje.

Lietuvos aukščiausiasis teismas 2023 m. kovo 8 d. civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-381/2023 detaliai išaiškino opciono sąvoką bei šį instrumentą charakterizuojančius požymius. Aiškindamas opciono sampratą kasacinis teismas nurodo, jog opcionas patenka į Civilinio kodekso 1.101 straipsnio 1 dalyje pateikiamą vertybinių popierių sąvokos apibrėžtį ir kaip civilinių teisių objektas yra išvestinis vertybinis popierius, kuris gali būti tiek atlygintinis, tiek ir neatlygintinis. Pasirinkimo sandorį kasacinis teismas apibūdina kaip sandorį, pagal kurį už tam tikrą mokestį įsigijama teisė, bet ne įsipareigojimas, ateityje už nustatytą kainą pirkti arba parduoti prekes, valiutą arba kitą finansinį turtą. Minėtoje byloje kasacinis teismas taip pat nurodo, jog „opcionai gali būti pirkimo ir pardavimo: pasirinkimo pirkti sandoris (angl. *call option*) suteikia turėtojiui teisę už tam tikrą kainą ateityje įsigyti tam tikrą turtą, o pasirinkimo parduoti sandoris (angl. *put option*) suteikia turėtojiui teisę parduoti turtą ateityje už iš anksto nustatytą kainą“. Apibendrindamas teismas nurodo, jog esminiai pasirinkimo sandorį kvalifikuojantys požymiai yra (i) opciono pirkėjo teisė, o ne pareiga (ii) įsigyti ar parduoti (iii) prekes, finansines priemones, valiutą, kitokį finansinį turtą (iv) už sutarties sudarymo metu sutartą kainą (v) konkrečią dieną ateityje ar vykdymo dieną arba anksčiau (Lietuvos aukščiausiojo teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-381/2023).

Atsižvelgiant į nurodytus požymius svarbu paminėti pagrindines opciono sąlygas, kurias akcininkai turėtų įvertinti, aptarti ir įtvirtinti akcininkų sutartyje. Pirmiausiai tai sąlygos, kurioms įvykus šalys, ar tik kažkuri iš jų, įgyja teisę inicijuoti opciono įgyvendinimą. Tai gali būti tam tikri iš anksto sutarti bendrovės veiklos rezultatai ar laikotarpis, kuriam praėjus opciono teisė gali būti įgyvendinama. Tokiu atveju taip pat nustatomas ir įgyvendinimo laikotarpis, t. y. terminas, per kurį šia teise gali būti pasinaudojama. Jam pasibaigus, pasibaigia ir opciono teisė. Kaip jau minėta, aklavietės atveju opciono teisės įgyvendinimą būtų galima inicijuoti įvykus situacijai, kurią šalys įtvirtino kaip aklavietės situaciją. Galimas ir toks atvejis, kai akcininkas pasirinkimo teisę gali įgyvendinti bet kuriuo metu. Tokia nuostata dažnai įtvirtinama investicijų ir akcininkų sutartyse investuotojų pageidavimu. Investuotojai siekia įtvirtinti tokią nuostatą, jog įmonei atsідūrus sudėtingoje finansinėje padėtyje galėtų lengvai pasitraukti iš bendrovės ir neturėtų dalyvauti bendrovės bankroto procesuose.

Dar vienas momentas, kurį šalys aptaria akcininkų sutartyje formuluodamos opciono nuostatas yra opciono akcijų kaina. Kasacinis teismas nurodo, jog nors paprastai pasirinkimo sandoris yra atlygintinis sandoris, atlygintinumas nėra būtinas elementas, nes pagal opciono sandorį akcijas galima perleisti ir neatlygintinai (Lietuvos aukščiausiojo teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-381/2023). Tokiais atvejais, kaip prieš tai pateiktame

praktiniame pavyzdyje, kuomet investuotojas turi pardavimo opciono teisę, galėtų būti nustatoma arba labai minimali kaina, arba akcijos apskritai galėtų būti perleidžiamos neatlygintinai, kadangi tikslas yra ne kuo didesnė už akcijas gaunama suma, bet pats pasitraukimas iš bendrovės. Kai opciono nuostata įtvirtina atlygintiną akcijų perleidimą, opciono akcijų kaina gali būti nustatoma iš anksto (angl. *strike price* arba *exercise price*) arba įtvirtinama tam tikra formulė, kurios dedamosios gali būti, pavyzdžiui, įmonės veiklos rezultatai ir kt. (Maliauskaitė-Embrektė, 2017).

Akcininkų sutartyje akcininkai taip pat gali susitarti opciono apimtį, t. y. bus galima įsigyti ar parduoti visas akcijas, ar jų dalį. Tačiau kalbant apie sutartinį akcininko pasitraukimą ar pašalinimą ši nuostata nėra aktuali, nes pasitraukimo atveju dalinis opcionas nebūtų logiškas, kadangi siekiama parduoti visas savo ar įsigyti visas kito ar kitų akcininkų akcijas.

Opciono nuostata taip pat gali įtvirtinti tik pirkimo, tik pardavimo arba ir pirkimo ir pardavimo opcionus. „Tai dažniausiai priklauso nuo to, kokio dydžio įmonės kapitalo dalys priklauso akcininkams. Jei proporcijos apylygės, paprastai nustatomi tiek pirkimo, tiek pardavimo opciono mechanizmai, kitu atveju prerogatyvą turi daugumos dalininkas, t. y. jis turi pirkimo opciono teisę pirkti mažumos dalininko akcijas kapitale už sutartą kainos formulę opciono galiojimo laikotarpiu“ (Maliauskaitė-Embrektė, 2017).

Taigi, opciono teisė yra labai platus ir lankstus instrumentas, leidžiantis akcininkams įtvirtinti itin įvairius pasitraukimo ar pašalinimo iš bendrovės scenarijus. Šis instrumentas gali būti naudojamas ne tik kaip akcininkų sutarties dalis ar vienas iš aklavietės situacijos sprendimo būdų, tačiau ir kaip atskira sutartis tarp akcininkų dėl akcijų įsigijimo ar pardavimo atsiradus tam tikroms jų pačių iš anksto numatytoms sąlygoms už jų pačių iš anksto nustatytą kainą ir nustatytais terminais.

3 Akcininko pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatų įgyvendinimas ir probleminiai įgyvendinimo aspektai

Kaip paminėta ankstesnėse šio darbo dalyse, tiek teisės doktrinoje, tiek teisės praktikų tarpe vienbalsiai sutinkama, jog akcininkų sutartys yra labai naudingas instrumentas akcininkų santykiams reguliuoti ir išvengti akcininkų ginčų ateityje (Maliauskaitė-Embretė *et al.*, 2024, Prevenција akcininkų ginčams ateityje..., 2022, Venslauskas, 2022, ir kiti autoriai). Nepaisant to, jog dažnai verslo partneriai pačiame pradiniam verslo etape nėra linkę aptarinėti galimų būsimų nesutarimų, tuo labiau kažkurio iš jų pasitraukimo, bijodami, jog tai gali pakenkti tarpusavio santykiams ar verslo sandoriui investicijos atveju, yra teigiančių, jog bendrovės steigėjams kreipusis į teisininkus prieš steigiant bendrovę ir šiems neparekomendavus sudaryti akcininkų sutarties, toks elgesys turėtų būti laikomas profesinės pareigos pažeidimu (Fleischer, Schneider, 2012 cituota Stojanovic, 2023, p. 7). Visgi akivaizdu, jog žmonių tarpusavio santykiai, rinka, verslo aplinka yra kintantys, nenuspėjami ir būtų naivu tikėtis, jog sutartis, kad ir kokios nuostatos joje būtų įtvirtintos, gali užtikrinti bet kokių ginčų kilimą. Akcininkų sutartyje yra aptariami potencialūs, neaiškūs ateities įvykiai ir jiems įvykus sutartį sudariusių asmenų nuomonė gali būti stipriai pasikeitusi, todėl kalbant apie sutartinį akcininkų pasitraukimą ir pašalinimą svarbu aptarti ne tik akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo teorines galimybes, pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmus bei juos įtvirtinančias nuostatas, tačiau ir realią galimybę tokias nuostatas praktiškai įgyvendinti, kad būtų pasiektas atitinkamas rezultatas – akcininkas savo noru pasitrauktų iš bendrovės akcininkų tarpo, ar būtų iš bendrovės akcininkų tarpo pašalintas.

3.1 Savanoriškas akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymas, motyvuojamas teisės principų

Vadovaujantis Civilinio kodekso 6.189 straipsnio 1 dalimi, teisėtai sudaryta sutartis jos šalims turi įstatymo galią ir privalo būti vykdoma. „Sutarties vykdymas – jos sąlygų realizavimas. Tik įvykdžiusios sutartį, šalys pasiekia rezultatą, kurio tikėjosi ją sudarydamos“ (Mikelėnas, 1996, p. 420). Sutartyje šalys savo nuožiūra nustato tarpusavio teises bei pareigas, sutarties įvykdymo būdą ir kitus su vykdymu susijusius klausimus (Mikelėnas, 1996, p. 420). Sutartį sudariusioms šalims taikomi tiek bendrieji teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai, įtvirtinti Civilinio kodekso 1.5 straipsnio 1 dalyje, tiek sutarčių teisės principai, tokie kaip sutarties

laisvės principas, *favor contractus* principas (liet. „palankumas sutarčiai“), principas *pacta sunt servanda* (liet. „sutarčių turi būti laikomasi“). Visi šie principai iš esmės kalba apie šalių laisvę sudaryti įvairius tarpusavio susitarimus ir pareigą sąžiningai laikytis tokiais susitarimais priimtų įsipareigojimų. Prieš tai paminėta, jog pasiūlyti akcininkams sudaryti akcininkų sutartį yra kiekvieno teisininko profesinė pareiga. Autoriaus nuomone, greta pasiūlymo tokią sutartį sudaryti turėtų būti akcentuojami ir prieš tai paminėti principai, jog šalys suvoktų priiimamų įsipareigojimų rimtumą ir savo prievolę atlikti visus veiksmus, reikalingus akcininko pasitraukimo / pašalinimo įgyvendinimui ateityje. Toliau šie principai ir jų svarba savanoriškam akcininkų sutarties pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatų įgyvendinimui bus aptariami detaliau.

3.1.1 Sutarties laisvės principo reikšmė akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymui

Kalbant apie akcininkų sutartį ir jos vykdymą ypatingai svarbus Civilinio kodekso 6.155 straipsnyje įtvirtintas sutarčių laisvės principas, kurio formuluotė yra tokia pati kaip ir Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto (UNIDROIT) 2016 metų tarptautinių komercinių sutarčių principuose įtvirtintoji (toliau – UNIDROIT Principai). Kaip jau minėta, būtent šiuo principu vadovaujantis apskritai įmanoma sudaryti akcininkų sutartį, kadangi tokia sutarties rūšis nėra įtvirtinta Civiliniame kodekse. Be to, šis principas kalba ne tik apie teisę sudaryti Civilinio kodekso nenumatytas sutartis, tačiau ir tai, su kuo ir kokiomis sąlygomis (ar įtraukti ir kokias akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas) jas sudaryti. „Jeigu tokio apsisprendimo laisvės nebūtų, susitarimas, kaip kylantis iš šalių valios, netektų savo prasmės, o kartu išnyktų pagrindinis sutarčių teisės tikslas – užtikrinti laisva valia sudarytų susitarimų privalomumą“ (Drazdauskas, 2008, p. 78). Būtent šiuo principu vadovaujantis akcininkai yra laisvi nuspręsti, ar pageidauja sutartį sudaryti tik su keletu akcininkų ar su visais, bei gali laisvai pasirinkti, kokias akcininkų pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatas, aprašančias įvairiausius pasitraukimo ir / ar pašalinimo mechanizmus, nori įtvirtinti. Tačiau šis principas reiškia ir tai, jog sudarius akcininkų sutartį tokios nuostatos tampa privalomos ir atsiradus sutartyje numatytoms sąlygoms atitinkamas asmuo negali išvengti jų įgyvendinimo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pažymėjęs, jog sutarties laisvės principas suteikia šalims galimybę laisva valia susitarti dėl sutarties turinio, sutartimi priiimamų įsipareigojimų, jų vykdymo tvarkos ir kt., o tuo atveju, kai sutarties sąlygos neprieštaruja

imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei, sutarties šalys yra saistomos sutartinių įsipareigojimų vykdymo tokiu būdu, koku jos pačios susitarė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-295-219/2020). Vadovaujantis tokiu aiškinimu, akcininkai, akcininkų sutartyje įtvirtinę pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatas, įsipareigoja visais atvejais tų nuostatų laikytis ir atlikti visus ir bet kokius veiksmus, reikalingus tokių nuostatų įgyvendinimui ateityje, jog akcininkų sutartis būtų įgyvendinta ir akcininkas pasitrauktų ar būtų pašalintas iš bendrovės. Autoriaus nuomone, labai svarbu, jog kasacinis teismas savo praktikoje pabrėžia sutarties vykdytinumą tokiu būdu, kaip susitarė pačios šalys. Visgi čia svarbus tampa dar vienas niuansas – kad visos šalys susitarimą suprastų ir suprastų jį vienodai. Analizuojant pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas pavyzdinėse akcininkų sutartyse tampa aišku, jog šios nuostatos labai plačios, jose pateikiama daug nuorodų į kitas nuostatas, pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmai aprašomi sudėtingais ilgais sakiniais, skirtingiems įgyvendinimo veiksmais nustatomas skirtingas terminas (*tag along* ir *drag along* mechanizmų aprašymas Startup Estonia pavyzdinėje akcininkų sutartyje užima 3,5 puslapio). Be to, ypač kai kalbama apie startuolių akcininkų sutartis, jos sudaromos anglų kalba, o tai suteikia dar daugiau vietos skirtingoms interpretacijoms. Dėl to, autoriaus nuomone, siekiant kuo paprastesnio nuostatų įgyvendinimo, reikėtų atkreipti ypatingą dėmesį į kuo aiškesnį ir paprastesnį pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmų aprašymą, taip pat vartoti aiškius, plačiai vartojamus terminus, siekiant išvengti nesusipratimų. Pavyzdžiui, tiek doktrinoje, tiek teisės praktikų straipsniuose akcininko teisė prisijungti prie kito akcininko šiam parduodant savo akcijas trečiajai šaliai vadinama *tag along* teise. Tuo tarpu analizuojant Startup Estonia pavyzdinę ankstyvosios stadijos bendrovių akcininkų sutartį matoma, jog nors nuostatų grupė akivaizdžiai aprašo *tag along* teisę, ši teisė vadinama kitaip, išvertus į lietuvių kalbą - bendro pardavimo teise (angl. *co-sale right*).

Apibendrinant, sutarties laisvės principas svarbus ne tik dėl to, jog leidžia šalims sudaryti bet kokias imperatyvioms įstatymo normoms neprieštaraujančias sutartis, bet ir dėl to, jog iš šio principo išplaukia šalių įsipareigojimas sutartį vykdyti tokiu būdu, dėl kokio pačios susitarė. Visgi, autoriaus nuomone, reikėtų pabrėžti, jog siekiant kuo paprastesnio akcininkų sutarties pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimo, sutarties laisvės principu nereikėtų piktnaudžiauti, bei nuostatas įtvirtinti kuo aiškiau ir nedviprasmiškai, jog ir pačios šalys suprastų, kaip jas įgyvendinti, o jeigu neįgyvendina, tokį įgyvendinimą galėtų užtikrinti teismas.

3.1.2 Principo *pacta sunt servanda* reikšmė akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymui

Dar vienas principas, svarbus savanoriškam akcininkų sutartyje įtvirtintų akcininkų pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatų vykdymui, yra principas *pacta sunt servanda*, reiškiantis, jog sutarčių turi būti laikomasi. „Klasikinė sutarčių teisės doktrina laikėsi griežtos pozicijos – sudaryta ir galiojanti sutartis privalo būti įvykdyta bet kokia kaina (*pacta sunt servanda*)“ (Mikelėnas, 1996, p. 420-421). Nors šiuolaikinė teisė pateisinta sutarties neįvykdymą tam tikrai atvejais, pavyzdžiui, dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių, dėl *force majeure* aplinkybių ir kt. tačiau *pacta sunt servanda* išlieka vienu svarbiausių sutarčių teisės principų. Tik nedaugelis visuomenės gyvenimo tvarkos taisyklių turi tokią didelę moralinę ir religinę įtaką kaip principas *pacta sunt servanda*. Anksčiau sutartys netgi buvo laikomos saugomomis Dievo ir jau nuo romėnų laikų buvo suvokiama, kad gerai sureguliuota prekyba įmanoma tik tada, kai laikomasi sutarčių (Wehberg, 1959, p. 775).

Teismų praktika patvirtina, jog šiuolaikiniame pasaulyje šis principas išlieka itin svarbus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje konstatuota, jog sutarties privalomumo ir vykdytinumo principas (*pacta sunt servanda*) yra įtvirtintas ir Civiliniame kodekse, tiksliau, Civilinio kodekso 6.189 straipsnio 1 dalyje, teigiančioje, jog teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią, ir šiuo straipsniu vadovaudamasis kiekvienas asmuo privalo tinkamai ir laiku vykdyti savo sutartines prievolės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje e3K-3-136-378/2023). Tame pačiame kasacinio teismo sprendime toliau detalizuojama, jog „sutarties privalomumo ir vykdytinumo principas yra būtina sutarčių teisės efektyvumo sąlyga. Sutarties šalys turi vykdyti prisiimtus įsipareigojimus tinkamai, vienos sutarties šalies pareigą vykdyti sutartinę prievolę atitinka kitos sutarties šalies reikalavimo teisė, kuri yra ginama įstatymu. Sutarties vykdymas yra jos šalių bendradarbiavimo procesas, kuris turi vykti sąžiningumo ir geros valios sąlygomis (CK 6.158, 6.200 straipsniai). Tai reiškia, kad sutarties šalis negali elgtis priešingai nei tie lūkesčiai, kuriuos ji savo veiksmais, atliktais vykdant sutarties sąlygas, suformavo kitai sutarties šaliai“. Taip pat svarbu paminėti, jog remiantis tuo pačiu principu negalimas ir jau sudarytos sutarties vienašališkas keitimas (Drazdauskas, 2008, p. 113). Iš prieš tai paminėtos teismų praktikos išplaukia didžiulė *pacta sunt servanda* principo svarba tiek sutartį sudariusių šalių tarpusavio santykiams, tiek visam rinkos stabilumui. Prieš tai keletą kartų paminėta, kaip naudinga ir primygtinai patartina akcininkams sudaryti akcininkų sutartis. Tačiau kokia būtų jų nauda be

pacta sunt servanda principo? Tai būtų tik deklaratyvūs pareiškimai ateityje elgtis vienu ar kitu būdu. Visgi šį principą įtvirtinus teisės aktuose ir jį išplėtojus teismų praktikoje atsiranda galimybė realizuoti šio principo įgyvendinimą, jeigu ne pačių šalių valia, tai teismo.

3.1.3 *Favor contractus* principas ir jo reikšmė akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymui

Šiuolaikinis pasaulis kinta ir tobulėja itin greitai. Vieną dieną sukurta verslo idėja ar išpopuliarintas produktas kitą dieną gali tapti nebepeilingi ar apskritai neaktualūs arba atvirkščiai, gerokai pelningesni nei buvo tikėtasi. Sudarydami akcininkų sutartis akcininkai tarsi prognozuoja ateitį, aptaria situacijas, kas būtų, jeigu būtų... Pavyzdžiui, jeigu per 5 metus išauginsime verslą iki tam tikros vertės, akcininkas X turės teisę perleisti savo akcijas ir reikalauti kitų akcininkų jas perleisti tomis pačiomis sąlygomis tam pačiam pirkėjui (*drag along*). Mažiesiems akcininkams su tokia nuostata sutikus šiandien, po penkerių metų jie akcijų perleisti gali nebenorėti, tikėdami, jog likti bendrovėje jiems pelningiau. *Favor contractus* principas būtent ir siekia kiek įmanoma sumažinti atvejų, kuomet kvestionuojami sudaryti susitarimai ir jų galiojimas (Bonell, 1994-1995 cituota Drazdauskas, 2008, p. 110).

Yra išskiriami trys šio principo elementai. Pirmiausiai, *favor contractus* reikalauja gerbti šalių valią dėl sutarties sudarymo. Antra, šiuo principu siekiama apriboti galimybę neigti sudaryto susitarimo galiojimą, kai vienai sutarties šaliai jis tampa nebenaudingas. Trečia, šio principo tikslas yra siekis išsaugoti sutartį nepaisant sunkumų, galinčių kilti dėl pasikeitusių aplinkybių ar dėl vienos šalies įvykdyto pažeidimo (Drazdauskas, 2008, p. 111).

Prioriteto sutarties egzistavimui principo elementai yra įtvirtintai ir Civiliniame kodekse, kurio 6.182 straipsnis teigia, jog net ir šalims neaptarus tam tikrų sutarties sąlygų ar sutarus jas aptarti ateityje, sutartis vis tiek laikoma sudaryta. Tai ypatingai svarbu kalbant apie akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas. Formuluojant šias nuostatas neįmanoma aptarti visų detalių, o ir teisinis reglamentavimas iki nuostatų įgyvendinimo gali pasikeisti, tad šis principas užtikrina, kad šalys, net ir praėjus keletui metų nuo sutarties sudarymo, bus įpareigosios įgyvendinti pasitraukimo mechanizmus nepaisant to, jog tam tikros detalės sutarties sudarymo metu nebuvo detalčiau aptartos, pavyzdžiui, kiekvienas konkretus žingsnis, reikalingas akcijų pirkimo-pardavimo sandoriui įgyvendinti, vienam iš akcininkų aktyvavus *bad leaver* nuostatą.

Dar vienas svarbus *favor contractus* principo elementas yra įtvirtintas Civilinio kodekso nuostatose, sutartį nutraukti leidžiančiose tik išimtiniais atvejais, t. y. kai kitos šalies sutarties pažeidimas yra esminis. Vadinas, detalai, aiškiai ir nedviprasmiškai aprašius akcininkų pasitraukimo mechanizmus bei tokių mechanizmų įgyvendinimo procedūras, visoms veiksnio sutarties šalims išreiškus savo valią dėti visas pastangas tuos mechanizmus įgyvendinti atėjus tam tikram momentui (aiškiai išreiškus konsensą), nė viena iš jų nebegali apsigalvoti ir nesutikti imtis atitinkamų veiksmų ar pasirašyti reikalingų dokumentų tokių mechanizmų įgyvendinimui, išskyrus išimtinis teisės aktuose numatytus atvejus.

3.2 Vidinė motyvacija akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų vykdymui

Prie visų principų, įtvirtintų tiek Civiliniame kodekse, tiek tarptautiniuose dokumentuose, svarbu paminėti ir pačių sutarties šalių vidinę motyvaciją vykdyti sudarytą sutartį ir įgyvendinti joje įtvirtintas nuostatas. Kaip analizuodamas sutarčių teisės principus teisingai pažymi S. Drazdauskas, sutartį sudariusias šalis visuomet sieja platesni tarpusavio verslo ar kitokie visuomeniniai santykiai bei neformalūs ryšiai. Sudaryta sutartis taip pat reiškia ir ekonominį sandorį, kuriuo šalys siekia asmeninių ekonominių interesų, kuriais vertinamas ir prognozuojamas elgesys sutartiniuose santykiuose. Be to, pasirašyta sutartis išreiškia teisinį šalių vertinimą. Šie sutartinių santykių lygmenys turi atskiras taisyklių ir reikalavimų sistemas, prie kurių šalys prisitaiko, siekdamas užtikrinti sklandžią tarpusavio veiklą, o siekdamas išsaugoti gerus verslo santykius yra pasirengusios įvykdyti sudarytą sutartį net ir tuo atveju, kai ji tampa nebenaudinga (Drazdauskas, 2008, p. 81-82). Kalbant apie Lietuvos jurisdikciją svarbu paminėti ir Lietuvos rinkos dydį. Lietuva yra maža šalis, kurioje rinkos dalyviai atitinkamose srityse žino tiek savo partnerius, tiek konkurentus, tiek galimus naujus tam tikros srities rinkos žaidėjus, tad vidinė motyvacija vykdyti priimtus sutartinius įsipareigojimus turėtų kilti net tik dėl siekio „nesudeginti tiltų“ su esamais partneriais, bet ir neužkirsti kelio ateities galimybėms su naujais partneriais, kurie, tikėtina, gali sužinoti apie vengimą įgyvendinti priimtus sutartinius įsipareigojimus ir susidaryti apie tokį asmenį atitinkamą nuomonę - asmuo nepatikimas, vengiantis bendradarbiauti, rizikingas partneris.

Autoriaus nuomone, tokią vidinę motyvaciją, tiksliau, tokios motyvacijos nebuvimą, iliustruojančiu pavyzdžiu galėtų būtų nesena žiniasklaidoje plačiai aptarta ir analizuota startuolio „Contribee“ istorija, kuomet tarp akcininkų kilo ginčas dėl didžiųjų akcininkų, bendrovės įkūrėjų, pašalinimo, vienam iš jų savo elgesiu aktyvavus *bad leaver* nuostatą (šis

akcininkas, vienas iš startuolio įkūrėjų, neteisėtai iš bendrovės sąskaitos į savo asmeninę sąskaitą pervedė didelę pinigų sumą, kurią vėliau grąžino teigdamas, jog tai buvo paskola), o kitam praradus kitų akcininkų pasitikėjimą. Nors tarp akcininkų buvo sudaryta akcininkų sutartis su joje įtvirtinta *bad leaver* nuostata, akivaizdu, kad ji nebuvo tinkamai įgyvendinta, pernelyg daug informacijos apie akcininkų ginčus ir bendrai visą situaciją buvo atskleista viešai, kas neabejotinai padarė žalą visoms istorijoje dalyvavusioms šalims – tiek patiems įkūrėjams, kurie abejotina ar sugebės ateityje pritraukti investicijas bet kokiam savo projektui, tiek bendrovei, kuri prarado daug esamų klientų ir potencialių naujų klientų pasitikėjimą, tiek mažiesiems akcininkams-investuotojams, praradusiems savo investicijas, tiek ir visai rizikos kapitalo ekosistemai (Trimbel, 2024). Tylus *bad leaver* nuostatos įgyvendinimas taip, kaip ji buvo įtvirtinta akcininkų sutartyje, būtų be abejonės sumažinęs visų susijusių šalių nuostolius, tiek finansinius, tiek reputacinius.

3.3 Sankcijos, kaip motyvacija savanoriškai vykdyti akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas

Vadovaujantis ankstesnėje šio darbo dalyje paminėtais civilinės teisės principais, kiekviena šalis privalo vykdyti savo sutartį. Sutartis pati savaime yra įpareigojanti. Visgi garsus amerikiečių teisininkas, JAV Aukščiausiojo teismo teisėjas Oliver Wendell Holmes Jr. teigė, jog teisinės sąvokos, tokios kaip „teisė“ ir „pareiga“, neturėtų būti painiojamos su moralinėmis idėjomis. Jis teigė, kad teisė yra praktinė sistema, skirta prognozuoti ir reguliuoti elgesį per pasekmes, tokias kaip baudos. Oliver Wendell Holmes Jr. analizuoja menamo „blogo žmogaus“ požiūrį, kuris teisę suvokia ne kaip moralinę normą, o kaip prognozę, kokių nuobaudų jis gali tikėtis už tam tikrus veiksmus ar neveikimą. Šis požiūris pabrėžia pragmatišką ir pasekmėmis grindžiamą teisės pobūdį, atskiriant ją nuo moralės idealų. Kitaip tariant, sutarčių laikytis reikia dėl to, kad jos užtikrintos sankcijomis (Holmes, O. W. Jr., 1897).

Nepaisant to, jog prieš tai paminėtų principų svarba yra nenuginčijama, ant jų statomas sutarčių teisės egzistavimas, visgi šio darbo autorius visiškai pritaria Oliver Wendell Holmes Jr. nuomonei, jog ne moraliniai įsitikinimai, o būtent sankcijos priverčia šalis laikytis sutartimis prisiimtų įsipareigojimų. Tuo labiau šiais laikais, kai dažnu atveju moralė, duoto žodžio laikymasis užleidžia vietą kuo didesnės ir greitesnės finansinės naudos siekimui.

Civilinio kodekso 6.38 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog prievolės turi būti vykdomos sąžiningai, tinkamai bei nustatytais terminais pagal įstatymų ar sutarties nurodymus, o kai

tokių nurodymų nėra, – vadovaujantis protingumo kriterijais. Savo prievolę pažeidusi šalis už prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą atsako savo turtu, t. y. nukentėjusi šalis turi teisę reikalauti visiško patirtų nuostolių atlyginimo (Civilinio kodekso 6.251 straipsnio 1 dalis).

Civiliniame kodekse taip pat įtvirtinta, jog sutartis gali nustatyti, kad už prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą kaltoji šalis privalo sumokėti netesybas (baudą, delspinigius) (Civilinio kodekso 6.258 straipsnio 1 dalis). Lietuvos Respublikos kasacinio teismo praktikoje taip pat nurodoma, jog prievolės neįvykdymas arba netinkamas įvykdymas yra pagrindas nukentėjusiai šaliai reikalauti taikyti įstatyme įtvirtintus civilinių teisių gynimo būdus, vienas iš kurių yra netesybų taikymas (Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų..., 2012, p. 15). Netesybų sąvoka yra įtvirtinta Civilinio kodekso 6.71 straipsnio 1 dalyje. Netesybos - tai įstatymų, sutarties ar teismo nustatyta pinigų suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, jeigu prievolė neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta (bauda, delspinigiai). Vadovaujantis šia sąvoka nukentėjusios šalies teisė reikalauti netesybų atsiranda, kai kita sutarties šalis neįvykdo sutarties ar ją pažeidžia. Taip įvykus, sutartį pažeidusi šalis privalo sumokėti sutartyje įtvirtintas netesybas.

Netesybos gali būti dviejų formų: bauda arba delspinigiai. Netesybas, mokamas baudos forma, reglamentuoja Civilinio kodekso 6.71 straipsnio 2 dalis, kurioje įtvirtinta, jog netesybos gali būti nurodytos konkrečia pinigų suma arba užtikrinamosios prievolės sumos procentu. Tuo tarpu Civilinio kodekso 6.71 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, jog kai už prievolės įvykdymo termino praleidimą nustatomos netesybos, skaičiuojamos už kiekvieną termino praleidimo dieną, savaitę, mėnesį ir t. t., laikoma, kad netesybos mokamos delspinigių forma. Taip pat svarbu paminėti, jog „delspinigiai dažniausiai skaičiuojami pažeidus prievolės įvykdymo terminą, o bauda gali būti nustatoma tiek už sutarties įvykdymo termino praleidimą, tiek už kitaip, ne sutarties įvykdymo termino praleidimu, pasireiškusi sutarties neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą“ (Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų..., 2012, p. 15).

2012 m. spalio 25 d. netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje apžvalgoje teigiama, jog netesybos tarp šalių yra nustatomos dėl keleto tikslų. Pirmiausiai, sutartimi sulytos netesybos laikomos iš anksto nustatytais būsimais nukentėjusios šalies nuostoliais, kurie gali būti pripažinti minimaliais nuostoliais, t. y. netesybų nustatymo tikslas yra sumažinti įrodinėjimo našta reikalaujant atlyginti nuostolius. Antra, netesybos yra skirtos užtikrinti teisinį aiškumą tarp sutarties šalių dėl civilinės atsakomybės dydžio, nes jos nustato iš anksto sutartą pinigų sumą, kuria ribojama prievolę pažeidusios sutarties šalies atsakomybė. Trečia, netesybos yra skirtos motyvuoti

skolininką vykdyti savo įsipareigojimus laiku ir tinkamai. Taigi, praėjus keletui metų po akcininkų sutarties pasirašymo ir aplinkybėms pasikeitus taip, kad akcininkas, pavyzdžiui, nebenori pasitraukti iš bendrovės pagal įtvirtintas pasitraukimo nuostatas, o moraliniai principai, jog sutarties laikytis privalo, nes sutarties šalims ji turi įstatymo galią, neveikia, labai tikėtina, jog šalių sutartos netesybos gerokai padidins akcininko motyvaciją vykdyti pasitraukimo nuostatą net jei jis ir mano, jog ji jam nebenaudinga. Juo labiau, jog praleidus prievolės įvykdymo terminą, šiuo atveju, sutartyje numatytais terminais neatlikus veiksmų, reikalingų įgyvendinti akcininko pašalinimą, nukentėjęs akcininkas gali prašyti ne tik sumokėti netesybas (baudą ar delspinigius), bet ir reikalauti įvykdyti prievolę, t. y. atlikti veiksmus, reikalingus akcininko pašalinimui iš bendrovės (Civilinio kodekso 6.73 straipsnio 1 dalis).

Lietuvos Respublikos kasacinio teismo praktikoje pažymima, jog netesybos, kaip ir kiti prievolių užtikrinimo būdai, atlieka skatinamąją prievolių įvykdymo užtikrinimo funkciją, kuri pasireiškia iki prievolės įvykdymo momento, ir užtikrinamąją funkciją, kuri atsiranda po prievolės įvykdymo termino suėjimo (Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų..., 2012, p. 6). Šio teiginio esmė atsiskleidžia ir praktikoje. Analizuojant tiek pavyzdines Startup Lithuania, tiek Startup Estonia akcininkų sutartis, taip pat pavyzdines paneuropines investavimo sutarčių nuostatas (angl. *Model Pan-European Clauses for Lean Investment Agreements*) akivaizdu, jog netesybų nuostatos yra standartinės nuostatos, t. y. nuostatos, be kurių neapsieinama bet kokioje tokio tipo sutartyje siekiant paskatinti ir užtikrinti su akcininkų pasitraukimu ir pašalinimu susijusių prievolių įgyvendinimą.

Startup Lithuania pavyzdinėje akcininkų sutartyje *drag along* ir *tag along* nuostatų pažeidimai, kartu su keleto kitų nuostatų pažeidimu, išskiriami į atskirą esminių pažeidimų kategoriją, numatant, jog už tokius pažeidimus, jų neištaisius per 15 dienų terminą, taikoma bauda, kuri turi būti sumokama per 30 dienų nuo nukentėjusio akcininko rašytinės pretenzijos pateikimo *drag along* ir / ar *tag along* nuostatų nesilaikančiam akcininkui. Sutartyje taip pat pabrėžiama, jog dėl tokio pažeidimo kito akcininko patirti nuostoliai atlyginami kartu su sutartinės baudos mokėjimu. Be to, įtvirtinama, jog baudos sumokėjimas neatleidžia nuo pareigos vykdyti sutartimi prisiimtus įsipareigojimus, vadinasi sumokėjus sutartines netesybas pažeidėjas vis tiek privalo vykdyti *drag along* ir / ar *tag along* nuostatose įtvirtintus įsipareigojimus ir atlikti visus veiksmus, reikalingus pašalinimui / pasitraukimui įgyvendinti. Papildomai Startup Lithuania pavyzdinėje akcininkų sutartyje įtvirtintas ir delspinigių mokėjimas. Jeigu kuri nors iš sutarties šalių vėluoja įvykdyti piniginę prievolę, pavyzdžiui, sumokėti nustatytą sumą už parduodamas akcijas, tokia vėluojanti šalis įsipareigoja mokėti

nukentėjusiajai šaliai 0,05 % dydžio delspinigius už kiekvieną uždelstą dieną, skaičiuojamus nuo uždelstos sumos.

Startup Estonia pavyzdinėje akcininkų sutartyje taip pat numatomos sutartinės baudos už pažeidimus, susijusius su *drag along*, *tag along* (minėtoje sutartyje vadinama *co-sale*), *put option* bei *bad leaver* / *good leaver* nuostatų pažeidimais. Šioje sutartyje įtvirtinta, jog akcininkas, nevykdantis ar netinkamai vykdantis *drag along*, *tag along* ar *put option* nuostatomis prisiimtus įsipareigojimus, nukentėjusiam akcininkui ar akcininkams pareikalavus, privalo už kiekvieną pažeidimą sumokėti baudą, kurios bendra suma lygi konkrečiam dydžiui arba sandorio, sudaryto pažeidžiant nuostatas, vertei. Atskirai įtvirtinama bauda už vėlavimą vykdyti įsipareigojimus, įtvirtintus *bad leaver* / *good leaver* nuostatose. Esant šių nuostatų pažeidimams, vadovaujantis sutartimi, mokama ne vienkartinė bauda, o bauda už kiekvieną vėlavimo įgyvendinti savo įsipareigojimus dieną, kas tampa dar didesne paskata įvykdyti sutartį. Baigiamosiose Startup Estonia pavyzdinės akcininkų sutarties nuostatose taip pat patikslinama, jog kiekviena sutartinė bauda yra laikoma priemone, skirta sutarties vykdymui užtikrinti ir nėra laikoma sutarties įvykdymo pakaitalu, t. y. net ir sumokėjus baudą, vis tiek bus privaloma įgyvendinti pasitraukimo / pašalinimo nuostatas.

Paneuropinių investavimo sutarčių pavyzdinių nuostatų rengėjai, aptardami *drag along* ir *tag along* nuostatų įtvirtinimą sutartyse, taip pat nurodo, jog siekiant paskatinti šiomis nuostatomis prisiimtų įsipareigojimų vykdymą ir siekiant užtikrinti sėkmingą *drag along* ir *tag along* teisės įgyvendinimą, būtina įtraukti nuostatas dėl baudos, mokamos tuo atveju, jeigu įsipareigojimai nėra vykdomi (Model Pan-European Clauses for Lean Investment Agreements, 2023, p. 29, 31).

Autoriaus nuomone, pirmiau paminėti civilinės teisės principai, šalies vidinės moralinės nuostatos ir savo gero vardo ar palankaus vertinimo rinkoje išlaikymo siekis bei šalies pasirašytose sutartyse įtvirtintos sankcijos susisieja į bendrą motyvacinę sistemą, kuri ir tampa postūmiu vykdyti akcininkų sutartį joje įtvirtintais būdais. Ne kiekvienas šios motyvacinės sistemos elementas veikia kiekvieną šalį vienodai. Pavyzdžiui, finansiškai stipriam akcininkui sankcijos gali ir nebūti momentas, nulemiantis jo elgesį ir net jam nebenaudingomis tapusių nuostatų vykdymą, nes jam gali būti svarbesnė jo reputacija, tuo tarpu finansiškai nepajėgiam akcininkui-įkūrėjui akcininkų sutartyje numatytos baudos grėsmė neabejotinai nusvers teisės principų ar vidinių moralinių įsitikinimų svarbą. Autoriaus nuomone, tokia motyvacinė sistema akcininkų sutartyse įtvirtintas akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas turėtų padaryti tarsi automatinį mechanizmą, t. y. atsitikus tam tikroms

sutartyje numatytoms aplinkybėms, kiekviena šalis, skatinama kiekvienai iš jų svarbiausių tos motyvacinės sistemos elementų, turėtų atlikti jai priskirtus veiksmus, jog būtų pasiektas šalių sutartas rezultatas – akcininkas ar keletas akcininkų pasitrauktų ar būtų pašalinti iš bendrovės, ir nė vienas iš jų nepatirtų to neigiamo poveikio, kurio labiausiai bijo, pavyzdžiui, baudos mokėjimo ar reputacinės žalos.

Kalbant apie pirmiau paminėtus principus, manytina, jog jie yra svarbūs ne tik šalių tarpusavio bendradarbiavimui vykdant sutarties nuostatas, bendram viena kitos išpūdžiui apie kitą šalį, kaip verslo partnerį, bet ir apskritai visos rinkos stabilumui ir teigiamam vertinimui bei užsienio investicijų pritraukimui. Sėkmingai egzistuoti ir plėstis gali tik teisiškai stabili rinka, tokia, kurioje nustatytų taisyklių laikosi visos jos šalys ir kurioje egzistuoja teisinio tikrumo principas.

Galiausiai, nors akcininkų sutarties esmė yra apskritai išvengti teismo įsikišimo į akcininkų santykius, nes ja siekiama, jog šalys, vadovaudamosi sutartiniais įsipareigojimais, savanoriškai įgyvendintų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas taip, kaip pačios susitarė, tačiau net ir joms to nepadarius ir ginčui nukeliavus į teismą, vėl būtų sugrįžtama prie tos pačios prieš tai paminėtos motyvacinės sistemos. Šiuo atveju teismui būtų svarbiausias civilinės teisės principų elementas, nes vertindamas sutarties nuostatas, šalių valią ir įsipareigojimus bei šalių atsakomybę dėl savo prievolių nevykdymo ar netinkamo vykdymo, būtent į šiuos principus teismas atsiremtų priimdamas sprendimą kilusiame akcininkų ginče.

3.4 Akcininko pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatų priverstinis įgyvendinimas

I. S. Lacave ir N. B. Gutierrez, analizuojantys *drag along* ir *tag along* nuostatas ir jų įgyvendinimą Ispanijos jurisdikcijoje, teigia, jog šiomis nuostatomis įtvirtinami susitarimai suteikia susitariančioms šalims savigynos teisę ginti savo interesus ir tuo pačiu metu yra iš esmės savaime įgyvendinamos (angl. *self-enforceable*) priemonės. Autoriai teigia, jog šiomis nuostatomis įtvirtinami mechanizmai yra ne tik nebrangiai, bet ir gana paprastai įgyvendinami, nes iš esmės jų įgyvendinimui nereikia trečiosios šalies (pavyzdžiui, teismo) įsikišimo, o tuo atveju, jeigu akcininkai atsisako laikytis savo įsipareigojimų, tų įsipareigojimų laikytis juos galima priversti teisme (Lacave, Gutierrez, 2010, p. 442). Savo teiginį, jog *drag along* ir *tag along* nuostatos yra santykinai savaime įgyvendinamos jie taip pat pagrindžia analizuodami nuostatų struktūrą, t. y. autoriai teigia, jog savo esme *drag along* ir *tag along* teisės yra pasirinkimo sandoriai, kuriais akcininkui suteikiama teisė arba reikalauti kito akcininko

parduoti jo akcijas, arba reikalauti kito akcininko nupirkti savo akcijas (Lacave, Gutierrez, 2010, p. 442).

G. Chemla, M. A. Habib ir A. Ljungqvist, analizuojantys akcininkų sutartyse įtvirtinamas akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas, įskaitant *drag along*, *tag along*, *put option* ir *call option*, taip pat prieina prie išvados, jog savo esme šios nuostatos yra pasirinkimo sandoriai. Jų teigimu, pasirinkimo sandoris yra aiškus *put option* ir *call option* nuostatų atveju, tuo tarpu *drag along* ir *tag along* nuostatų atveju tai taip pat yra pasirinkimo sandoris, tik kita jo forma. *Drag along* ir *tag along* nuostatų atveju pasirinkimo sandoris yra netiesioginis, nes priklauso nuo to, ar atsiras trečioji šalis – akcijų pirkėjas (Chemla *et. al.*, 2007, p. 95).

Autoriaus nuomone, prieš tai cituoti autoriai atskleidžia itin svarbų momentą, t. y. tai, jog visų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų esmė yra pasirinkimo sandoris. Visgi autorius nenori sutikti su mintimi, jog šios nuostatos yra santykinai savaime įgyvendinamos (angl. „*self-enforceable*“), bent jau Lietuvos jurisdikcijoje. Tad tolesnėse šio darbo dalyse bus aptariama galimybė reikalauti šalių įgyvendinti pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas natūra vadovaujantis argumentu, jog visos šios nuostatos gali būti kvalifikuojamos kaip pasirinkimo sandoriai, ir atkreipiamas dėmesys į tam tikrus praktinius su šių nuostatų įgyvendinimu susijusius aspektus bei galimus sprendimo būdus.

3.4.1 Nuostatų įgyvendinimas natūra

Siekiant išsiaiškinti, ar šalis gali reikalauti teismo priversti sutarties nevykdančią šalį tą sutartį įvykdyti natūra, būtina prisiminti ankstesnėje šio darbo dalyje aptartus niuansus dėl akcininkų sutarties kvalifikavimo. Kaip jau minėta, akcininkų sutartis nėra išskiriama Civiliniame kodekse kaip atskira sutarties rūšis, tačiau gali būti sudaroma vadovaujantis sutarčių laisvės principu. Vadovaujantis tuo pačiu principu į sutartį gali būti įtraukiamos įvairios nuostatos ir sutartis gali turėti keleto skirtingų sutarčių rūšių požymių (pavyzdžiui, jungtinės veiklos sutarties, preliminarios akcijų pirkimo-pardavimo sutarties ir pan.).

Visų prieš tai aptartų akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų esmė yra ta, jog šalys susitaria ateityje atlikti visus ir bet kokius veiksmus, reikalingus sutartyje aptartam tikslui pasiekti - akcininkui pasitraukti ar būti pašalintam iš bendrovės. Akcijų pirkimo-pardavimo atveju tokių veiksmų yra ne vienas. Akcijų pardavimo ypatumams aptarti skirtas visas 47 Akcinių bendrovių įstatymo straipsnis, papildomai akcijų pardavimo ypatumai gali būti aptarti

bendrovės įstatuose ir, žinoma, akcininkų sutartyje. Bet kuriuo atveju, būtinas žingsnis akcijų perleidimui įforminti yra akcijų pirkimo-pardavimo sutarties sudarymas, tad natūraliai kyla klausimas, ar akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos yra preliminarus šalių susitarimas dėl pagrindinės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo ateityje? Atsakyti į šį klausimą ypatingai svarbu dėl to, jog preliminariosios sutarties negalima reikalauti įvykdyti natūra. Tokios sutarties pažeidimo (nepagrįsto vengimo ar atsisakymo sudaryti pagrindinę sutartį) atveju nukentėjusioji šalis gali tik reikalauti kaltosios šalies atlyginti jai padarytus nuostolius (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-168-378/2020).

Analizuojant akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas paminėta, jog šiai nuostatų grupei priskiriamos ir pardavimo opciono (angl. *put option*) bei pirkimo opciono (angl. *call option*) nuostatos, kurios gali būti įtvirtintos atskiroje opciono sutartyje. Pačią pasirinkimo sandorio sąvoką bei opciono sutarties ir preliminariosios sutarties santykį yra išaiškinęs Lietuvos Respublikos kasacinis teismas, kuris nurodo šio darbo dalyje, kalbančioje apie *put option* ir *call option* nuostatas, paminėtus esminius pasirinkimo sandorį kvalifikuojančius požymius, kurie yra: (i) opciono pirkėjo teisė, o ne pareiga (ii) įsigyti ar parduoti (iii) prekes, finansines priemones, valiutą, kitokį finansinį turtą (iv) už sutarties sudarymo metu sutartą kainą (kasacinis teismas pažymi, kad gali būti susitarta ir dėl neatlygintinės opciono sutarties) (v) konkrečią dieną ateityje ar vykdymo dieną arba anksčiau. Teismas konstatuoja, jog jeigu yra tenkinamos visos paminėtos sąlygos, opciono pirkėjui pasinaudojus savo teise, opciono pardavėjui kyla pareiga sutartį įvykdyti natūra (Lietuvos aukščiausiojo teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-381/2023). Tad norint teigti, jog akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos nėra preliminarus susitarimas dėl pagrindinės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo ateityje ir kad visas pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas galima reikalauti įgyvendinti natūra, reikia išanalizuoti, ar visos šiame darbe aptartos pasirinkimo ir pašalinimo nuostatos galėtų iš esmės būti kvalifikuojamos kaip pasirinkimo sandoriai.

Kalbant apie *drag along* nuostatą, ja įtvirtinama akcininko B teisė, bet ne pareiga, reikalauti akcininko A parduoti akcininkui A priklausančias akcijas trečiajai šaliai, t. y. tai pačiai šaliai, kuriai savo akcijas parduoda B, ta pačia kaina ir kitomis tomis pačiomis sąlygomis, kurios taikomos akcininkui B. Ši nuostata tenkina kasacinio teismo įtvirtintas pasirinkimo sandorio sąlygas (šiuo atveju – pasirinkimo pirkti sandorio (*call option*)), nes akcininkas B turi teisę, bet ne pareigą (pirma sąlyga) pasinaudoti šia teise konkrečią dieną ateityje (penkta sąlyga), t. y. atsiradus akcijų pirkėjui - trečiajai šaliai. Nors kasacinio teismo

suformuluotose sąlygose kalbama apie pačio opciono turėtojo teisę įsigyti akcijas (šiuo atveju, opciono turėtojas yra akcininkas B), autoriaus nuomone, faktas, jog *drag along* nuostatos atveju akcijas įsigis ne pats opciono turėtojas, o trečioji šalis, esmės nekeičia, nes naudojant *drag along* mechanizmą tiesiog praleidžiamas vienas žingsnis – vietoj to, jog akcijas įsigytų pats opciono turėtojas ir vėliau perleistų jas trečiajai šaliai tomis pačiomis sąlygomis, akcijos iš karto yra praleidžiamos trečiajai šaliai. Tokia logika visiškai suprantama ir gali būti pagrįsta ekonomiškumo ir efektyvumo principais. Taigi galima teigti, jog yra tenkinamos ir antra (opciono turėtojo, šiuo atveju – opciono turėtojo pasirinktos trečiosios šalies, teisė įsigyti) bei trečia (teisė įsigyti akcininko A akcijas) sąlygos. Dėl ketvirtos sąlygos, t. y. kainos – akivaizdu, jog tiksli kaina akcininkų sutarties sudarymo metu nebus žinoma, kadangi ji priklauso nuo to, kuriuo metu ateityje atsiras pirkėjas, bei kokią kainą tas pirkėjas bus pasirengęs sumokėti už akcijas, tačiau, kaip jau minėta ankstesnėse šio darbo dalyse, akcininkų sutartyje gali būti nurodoma minimali suma, priimtina visoms sutarties šalims, už kurią akcijos gali būti parduodamos, arba minimalios akcininko A investicijų grąžos procentas. Taigi galima būtų teigti, jog tenkinama ir ketvirtoji kasacinio teismo įtvirtinta sąlyga (sutarties sudarymo metu sutariama kaina).

Tag along nuostata įtvirtina akcininko A teisę, bet ne pareigą, parduoti savo akcijas tam pačiam pirkėjui tomis pačiomis sąlygomis, įskaitant kainą, kaip ir akcininkas B, jeigu šis nusprendžia parduoti savo akcijas trečiajai šaliai. *Tag along* teisė yra priešinga *drag along* teisei, t. y. ši teisė yra pasirinkimo parduoti savo turimas akcijas teisė (angl. *put option*). Visos kitos pasirinkimo sandorį apibūdinančios sąlygos sutampa su prieš tai aptartomis *drag along* teisės sąlygomis, tad galima konstatuoti, jog ši nuostata taip pat įtvirtina pasirinkimo sandorį. Šiuo atveju opciono turėtojas yra akcininkas A, ir jis turi teisę, bet ne pareigą, parduoti savo akcijas tai pačiai trečiajai šaliai, kuriai savo akcijas parduoda akcininkas B, o akcininkas B privalo užtikrinti, kad pirkdama jo akcijas, trečioji šalis nupirktų ir akcininko A akcijas.

Nepaisant to, jog pateikta *drag along* ir *tag along* nuostatų analizė šias nuostatas, autoriaus nuomone, leidžia kvalifikuoti kaip pasirinkimo sandorius, galima ginčytis, ar tokia analizė apskritai reikalinga. Ne visi sandoriai teisinius padarinius sukelia nuo sandorio sudarymo momento. Civilinis kodeksas leidžia šalims susitarti, jog teisių ir pareigų atsiradimas gali būti priklausomas nuo tam tikrų sąlygų buvimo ar nebuvimo. Jeigu šalys sandoriu nustatomų teisių ir pareigų atsiradimą padaro priklausomą nuo aplinkybės, kurios buvimas yra nežinomas, toks sandoris laikomas sudarytu su atidedamąja sąlyga (Brazdeikis in Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. (moksl. Red. Vytautas Mizaras), 2009 p. 327). Tad galbūt

paminėtų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų atveju būtent ir yra sudarytas sąlyginis sandoris su atidedamąja sąlyga? Visgi su tokiu teiginiu, bent jau *drag along* ir *tag along* nuostatų atveju, autorius nenorėtų sutikti. Civilinio kodekso 1.68 straipsnio 4 dalyje teigiama, jog jeigu atidedamosios sąlygos buvimas išimtinai priklauso tik nuo skolininko valios, tai sandoris yra niekinis. Doktrinoje patikslinama, jog nebus laikoma, kad sandoris yra sudarytas su atidedamąja sąlyga, jeigu jame nurodyta, jog skolininkas sudarys sutartį, jeigu panorės (Brazdeikis in Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. (moksl. Red. Vytautas Mizaras), 2009 p. 329). *Drag along* ir *tag along* nuostatų atveju sandorio sudarymas būtent ir priklauso išimtinai nuo opciono teisę turinčios šalies valios. Dėl to, autoriaus nuomone, kalbant apie tokių nuostatų įgyvendinimą natūra palankesnis įrodinėjimo kelias būtų šias nuostatas laikyti pasirinkimo sandoriu.

Bad leaver nuostata įtvirtina, kad įvykus tam tikram įvykiui akcininkas A tampa *bad leaver*, o tai suteikia akcininkui B teisę, bet ne pareigą, reikalauti akcininko A parduoti akcininkui B akcininko A akcijas. Nors šis akcininko pašalinimo mechanizmas gali atrodyti labai sudėtingas, nes yra itin kompleksinis, apimantis daug įvairių niuansų – susietas su darbo ar paslaugų sutartimi, atskirai įtvirtinami akcininko, kaip darbuotojo ar paslaugų teikėjo tikslai, kurių neįgyvendinus laikoma, kad jis tampa *bad leaver*, aprašomi mechanizmai akcijų kainos skaičiavimui priklausomai nuo to, kiek laiko truko darbo santykiai ar kiek laiko buvo teikiamos paslaugos ir t. t., iš esmės vis tiek kalbama apie vieno akcininko teisę, bet ne pareigą, pareikalauti kito akcininko parduoti savo akcijas. Detaliau analizuojant šios nuostatos atitikimą kasacinio teismo nustatytoms pasirinkimo sandorio sąlygoms konstatuotina, jog šiuo atveju opciono turėtojas dažniausiai yra akcininkas – investuotojas. Jis turi pasirinkimo pirkti teisę (angl. *call option*), tačiau ši teisė yra susieta su tam tikromis sąlygomis, t. y. jis ja pasinaudoti gali tik tada, jeigu akcininkas darbuotojas ar paslaugų teikėjas tampa *bad leaver*. Šiuo yra tenkinamos pirma (akcininko B teisė, bet ne pareigą), antra (pirkti), trečia (akcininko A akcijas) ir penkta (konkreči diena ateityje – diena po to, kai akcininkas A aktyvuoja *bad leaver* nuostatą) kasacinio teismo nustatytos sąlygos. *Bad leaver* nuostatos atveju netgi ir akcijų pardavimo kaina yra nustatoma iš anksto akcininkų pasirašomoje sutartyje. Dažniausiai tai yra arba akcijų nominali vertė, arba akcijos turi būti perleidžiamos neatlygintinai. Kadangi kasacinio teismo praktikoje yra paminėta, jog opciono teisė nebūtinai siejama su piniginio ekvivalento sumokėjimu opciono pardavėjui (šiuo atveju - akcininkui A), tad galima konstatuoti, jog net ir nustačius, kad akcininkas A savo akcijas privalo perleisti akcininkui B neatlygintinai, tenkinama ir ketvirtoji sąlyga (Lietuvos aukščiausiojo teismo nutartis civilinėje byloje Nr.

e3K-3-27-381/2023). Visa tai leidžia konstatuoti, jog savo esme *bad leaver* nuostata yra pasirinkimo sandoris, taigi – gali būti reikalaujama įgyvendinti natūra.

Good leaver nuostata savo esme yra labai panaši į *bad leaver* nuostatą - įvykus tam tikram įvykiui akcininkas A tampa *good leaver*, o tai suteikia akcininkui B teisę, bet ne pareigą, reikalauti akcininko A parduoti akcininkui B akcininko A akcijas. Iš esmės skiriasi tik sąlygos, apibūdinančios, kuriais atvejais akcininkas laikomas *good leaver*, įprastai tai yra visi kiti atvejai, neįeinantys į *bad leaver* sąlygas, ir kaina, už kurią akcininkas A privalo perleisti savo akcijas. *Good leaver* atveju kaina priklauso nuo to, kiek laiko prieš aktyvuodamas *good leaver* sąlygas, akcininkas dirbo pagal darbo sutartį ar teikė paslaugas bendrovei. Dalies akcijų („užrakintų akcijų“) kaina dažniausiai būna nominali akcijų vertė, o „atrankintos akcijos“ perkamos už rinkos kainą. Akivaizdu, jog neįmanoma pačioje akcininkų sutartyje įtvirtinti už keleto metų po sutarties pasirašymo parduodamų akcijų rinkos vertės, tačiau galima įtvirtinti konkretų rinkos kainos nustatymo mechanizmą. Vienas tokių būdų - įtvirtinti, kaip rinkos kaina už „atrankintas akcijas“ turi būti nustatoma, pavyzdžiui, pasirenkant vieną iš keleto sutartyje nurodytų nepriklausomų turto vertintojų. Kadangi *good leaver* nuostata kitais aspektais yra analogiška *bad leaver* nuostatai, o prieš tai buvo konstatuota, jog *bad leaver* atitinka kasacinio teismo įtvirtintas pasirinkimo sandorio sąlygas, autoriaus nuomone, galima teigti, jog ir *good leaver* nuostata gali būti kvalifikuojama kaip pasirinkimo sandoris.

Bad leaver ir *good leaver* nuostatos taip pat galėtų kelti klausimą, ar tai nėra nuostatos, įtvirtinančios atidedamąsias sąlygas? Šiuo atveju, kitaip nei kalbant apie *drag along* ir *tag along* nuostatas, sandoris itin panašus į sandorį su atidedamąja sąlyga, nes nurodoma, jog akcijų pirkimas-pardavimas galimas tik tada, jeigu įvyksta įvykis, priskiriamas *bad leaver* ar *good leaver* įvykiams. Tačiau kaip ir *drag along* bei *tag along* atveju, pačio sandorio sudarymas, net ir įvykus *bad leaver* ar *good leaver* įvykiams, paliekamas priklausomu vien tik nuo kitos šalies valios, t. y. akcininkas-investuotojas gali pasirinkti, nori išpirkti *bad leaver* akcininko ar *good leaver* akcininko akcijas ar ne. Kitaip tariant, teisių ir pareigų atsiradimas šalims nėra priklausomas nuo tokių iš anksto nežinomų aplinkybių atsiradimo, tokias teises ir pareigas sukuria išimtinai vienos šalies noras sudaryti sandorį. Atsižvelgiant į tai, autoriaus nuomone, *bad leaver* ir *good leaver* nuostatos įtvirtina ne akcijų pirkimo-pardavimo sandorį su atidedamąja sąlyga, o turėtų būti kvalifikuojamos kaip pasirinkimo sandoriai.

Šiame darbe taip pat buvo aptarti dažniausiai pasitaikantys aklavietės situacijos sprendimo mechanizmai, kuriuos įgyvendinus vienas ar keli akcininkai pasitraukia ar yra pašalinami iš bendrovės, t. y. rusiška ruletė, teksaso dvikova bei pirkimo ir pardavimo

opcionai. Pirkimo ir pardavimo opciono nuostatos aklavietės situacijai spręsti nereikalauja detalesnės analizės, kadangi tai ir yra kasacinio teismo praktikoje aptariamai pasirinkimo sandoriai. Aklavietės situacijos sprendimui gali būti numatytas tiek pirkimo pasirinkimo sandoris (angl. *call option*), suteikiantis kiekvienam akcininkui teisę, bet ne pareigą, pateikti kitam akcininkui pirkimo pranešimą dėl pastarojo akcijų išpirkimo už pranešime nurodytą kainą, tiek pardavimo pasirinkimo sandoris (angl. *put option*), suteikiantis kiekvienam akcininkui teisę, bet ne pareigą, pateikti kitam akcininkui pardavimo pranešimą, reikalaujantį kito akcininko nupirkti pirmojo akcininko akcijas už pranešime nurodytą kainą, tiek abu iš jų, leidžiančių iniciatoriui pasirinkti, kurią opciono teisę – pirkimo ar pardavimo, šis nori, bet neprivalo, įgyvendinti atsidūrus aklavietės situacijoje. Tuo tarpu kita šalis bus įpareigota veikti atitinkamai – privalomai parduoti savo, arba nupirkti kito akcininko akcijas.

Rusiškos ruletės ir teksaso dvikovos atveju, įvykus tam tikram įvykiui, kuris šalių susitarimu laikomas aklavietės situacija, bet kuri šalis turi teisę inicijuoti situacijos sprendimą rusiškos ruletės ar teksaso dvikovos būdu (priklausomai nuo to, kuris būdas įtvirtintas akcininkų sutartyje). Iš to išplaukia, jog pasirinkimo teisę turi abi šalys. Tai, ar ši teisė bus pirkimo ar pardavimo opciono, priklauso nuo mechanizmo.

Iliustraciniais tikslais laikykime, jog rusiškos ruletės atveju mechanizmą inicijuoja akcininkas A, t. y. atsidūrus aklavietės situacijoje jis pasinaudoja savo teise nupirkti akcininko B akcijas už savo pasiūlytą, jo manymu teisingą, kainą. Visgi akcininkui A inicijavus šį mechanizmą, teisę nuspręsti, ar akcininko A opcionas bus pirkimo (angl. *call option*), ar pardavimo (angl. *put option*), turi akcininkas B. Tik akcininkui B priėmus galutinį sprendimą dėl sandorio, t. y. jis nori parduoti savo akcijas ar nupirkti akcininko A akcijas už akcininko A pasiūlytą kainą, paaiškėja visos sandorio detalės – pirkėjas, pardavėjas ir perkamų arba parduodamų akcijų skaičius. Iš to išplaukia, jog opciono turėtoju, t. y. akcininku, turinčiu teisę, bet ne pareigą, pirkti kito akcininko akcijas (arba parduoti savo akcijas), gali būti bet kuris akcininkas ir ši opciono teisė priklauso nuo aklavietės situaciją aprašančių sąlygų atsiradimo (opciono teisė atsiranda tik susidarius aklavietės situacijai). Visgi opciono teisės įgyvendinimą inicijavus gali atsitikti taip, jog inicijavęs akcininkas taps ne pirkėju, o pardavėju, ir tai priklausys nuo kitos šalies pasirinkimo. Bet kuriuo atveju, akcininkui A inicijavus rusiškos ruletės mechanizmą, akcininkas B privalės arba parduoti savo akcijas arba nupirkti akcininko A akcijas už A pasiūlytą kainą, priklausomai nuo to, kurį variantą pats pasirinks.

Teksaso dvikovos atveju situacija labai panaši. Abu akcininkai gali būti laikomi opciono turėtojais, turinčiais teisę, bet ne pareigą, reikalauti kito akcininko parduoti jam

priklausančias akcijas. Tik šiuo atveju kainą siūlo ne tik iniciatorius, tačiau abu akcininkai, ir nuo to, kuris pasiūlo didesnę kainą, priklauso, kuris akcininkas taps pirkėju, o kuris pardavėju, t. y. didesnę kainą pasiūlęs akcininkas privalės nupirkti mažesnę kainą pasiūliusio akcininko akcijas už savo pasiūlytą (didesnę) kainą.

Nors šie mechanizmai yra gerokai sudėtingesni nei įprastas pasirinkimo sandoris, visgi galima būtų identifikuoti kasacinio teismo praktikoje įtvirtintas pasirinkimo sandorio sąlygas: (1) akcininko A ir akcininko B teisę, bet ne pareigą (2) pirkti (arba parduoti, priklausomai nuo to, ką pasirinks kita šalis (rusiškos ruletės atveju), arba nuo to, kuri šalis pasiūlys didesnę kainą (teksaso dvikovo atveju)) (3) kito akcininko akcijas (5) susidarius aklavietės situacijai, kurios sąlygos įtvirtintos akcininkų sutartyje.

Kalbant apie ketvirtąją sąlygą, t. y. akcijų kainą, akivaizdu, jog tiksli kaina sutartyje nebus nustatoma, tačiau bus sutariama, jog kainą pasiūlys rusiškos ruletės mechanizmą inicijuojanti šalis arba abi šalys teksaso dvikovo atveju. Čia svarbu paminėti kasacinio teismo praktikoje akcentuojamą opciono sutarties rizikos elementą. Teigiama, jog įprastai opciono sutartimis sudaromas pasirinkimo sandoris yra sudaromas dėl akcijų perleidimo ateityje, t. y. nežinant, kokia ateityje bus tų akcijų vertė. Sudarius pasirinkimo sandorį akcijų pardavėjo padėtis priklauso nuo pirkėjo valios, t. y. nuo to, ar pastarasis ateityje pasinaudos teise sudaryti sutartį, tačiau paties opciono pardavėjo pareiga sudaryti sutartį sandorio sudarymo dieną sutartomis sąlygomis nesikeičia (Lietuvos aukščiausiojo teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-381/2023). Nors rusiškos ruletės ir teksaso dvikovo nuostatų atveju konkrečių akcijų kaina sudarant sutartį nėra įtvirtinama, tačiau yra įtvirtinamas susitarimas dėl kainos nustatymo, t. y. rusiško ruletės atveju kainą nustato mechanizmą inicijuojanti šalis, o teksaso dvikovo atveju – kainą siūlo abi šalys ir pasirenkama ta, kuri yra didesnė. Čia ir atsiskleidžia kasacinio teismo paminėtas rizikos elementas, nes abiejų šalių padėtis priklauso nuo viena kitos valios – jos nežino ne tik ar kita šalis pageidaus pasinaudoti opciono teise ar ne, bet ir kokia akcijų kaina bus pasiūlyta. Visgi šie mechanizmai siekia užtikrinti, kad siūloma akcijų kaina būtų sąžininga. Rusiškos ruletės atveju, kaina privalo būti tokia pati ir tuo atveju, jeigu akcijas pirks opcioną inicijavęs akcininkas A, ir tuo atveju, jeigu jas pirkti nuspręs akcininkas B. Teksaso dvikovo atveju, didesnę kainą pasiūlęs akcininkas turės pats nupirkti kito akcininko akcijas už savo pasiūlytą didesnę kainą. Tokie mechanizmai neleidžia opciono turėtojui siūlyti pernelyg didelės kainos, nes gali atsitikti taip, jog jis pats tokią kainą turės sumokėti kitam akcininkui. Nors rusiškos ruletės ir teksaso dvikovo nuostatose ir nėra sutariama dėl konkrečios kainos, atsižvelgiant į tai, jog jose yra įtvirtinami kainos nustatymo

mechanizmai, autoriaus nuomone, galima teigti, jog tenkinama ir ketvirtoji kasacinio teismo nustatyta pasirinkimo sandorio sąlyga. Tai leidžia konstatuoti, jog ir šios nuostatos galėtų būti kvalifikuojamos kaip pasirinkimo sandoriai, taigi ir jų nevykdant - reikalaujamos įvykdyti natūra.

Iš šioje darbo dalyje pateiktos akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų analizės akivaizdu, jog šiomis nuostatomis įtvirtinami mechanizmai kelia daug klausimų, susijusių su jų teisiniu kvalifikavimu ir priverstiniu įgyvendinimu. Pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas akcininkų sutartyje išdėsčius taip, jog jos būtų kvalifikuojamos preliminariai šalių sutartimi dėl pagrindinės akcijų prikimo-pardavimo sutarties sudarymo ateityje, nebūtų pasiekiamas akcininkų sutarties tikslas, kiek jis susijęs su akcininkų pasitraukimu ir pašalinimu – kuo paprasčiau ir be trečiųjų šalių įsikišimo pašalinti akcininką ar savanoriškai pasitraukti iš bendrovės. Atsižvelgiant į tai ir į šioje darbo dalyje pateiktus argumentus dėl tokių nuostatų kvalifikavimo pasirinkimo sandoriais, formuluojant šias nuostatas ypatingai svarbu turėti omenyje Lietuvos Respublikos kasacinio teismo pateiktus pasirinkimo sandorį kvalifikuojančius požymius. Autoriaus nuomone, pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas, nesvarbu kuris iš mechanizmų jomis yra aprašomas, formuluojant taip, jog jos atitiktų pasirinkimo sandorį kvalifikuojančius požymius, šalys galėtų kiek įmanoma labiau užsitikrinti, jog net ginčui atsidūrus teisme tokios nuostatos teismo būtų kvalifikuojamos pasirinkimo sandoriais ir reikalaujamos įgyvendinti natūra.

3.4.2 Galimos priverstinio akcininkų pasitraukimo / pašalinimo kliūtys ir galimi jų sprendimo būdai

Ankstesnėse šio darbo dalyse aptartos akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos bei jomis įtvirtinami pašalinimo ir pasitraukimo mechanizmai, taip pat motyvai nuostatas įgyvendinti savanoriškai, o jų nesilaikant – galimybės susitarimą įgyvendinti natūra. Šios nuostatos buvo analizuotos kaip atskira akcininkų sutarties dalis, tačiau siekiant išsamiai įvertinti akcininkų sutarties, įtvirtinančios tokias nuostatas, praktinio įgyvendinimo klausimą svarbu pažvelgti ir į visą sutartį kaip visas nuostatas vienijančią sistemą. Tam, jog pasitraukimo ir pašalinimo procesas būtų kuo sklandesnis, o kilus nesutarimų ir klausimui atsidūrus teisme teismui nekiltų abejonių dėl šalių susitarimo ir jo vykdymo natūra, rengiant akcininkų sutartį reikėtų atkreipti dėmesį net tik į pačių pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų formulavimą, bet ir

į keletą kitų momentų, autoriaus nuomone, svarbių pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui.

Tam, jog bet kuris iš aptartų akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmų būtų įgyvendintas ir akcininkas pasitrauktų ar būtų pašalintas iš bendrovės, atitinkamu, konkrečioje nuostatoje įtvirtintu, momentu, bus reikalinga sudaryti akcijų pirkimo-pardavimo sutartį. Tokios sutarties sudarymas yra susijęs su keletu žingsnių. Pirmiausiai, jeigu įstatai ir akcininkų sutartis nenumato, jog pirmumo teisė netaikoma, bus reikalinga įgyvendinti pirmumo teisės procedūras - akcijų pardavėjas privalo informuoti bendrovę (ir kitus akcininkus, jeigu taip numatyta akcininkų sutartyje) apie akcijų perleidimą, bendrovės vadovas privalo informuoti kitus akcininkus apie galimybę įsigyti akcijas pasinaudojant pirmumo teise ir t. t. Kitaip tariant, ne tik pirkėjas ir pardavėjas privalo atlikti tam tikrus veiksmus, bet ir pati bendrovė, kurios akcijos perleidžiamos. Atlikus pirmumo teisės įgyvendinimo procedūras, akcininkai privalės pasirašyti akcijų pirkimo-pardavimo sutartį, kuri bus arba paprastos rašytinės, arba notarinės formos, jeigu akcijų skaičius viršys 25 % arba parduodamų akcijų kaina bus didesnė kaip 14 500 eurų (Civilinio kodekso 1.74 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Pastaruoju atveju bus reikalingos ir notaro paslaugos. Be to, pasirašius akcijų pirkimo-pardavimo sutartį, bendrovės vadovas privalės atlikti įrašus akcininkų asmeninių vertybinių popierių sąskaitose, nes, vadovaujantis kasacinio teismo praktika, „asmuo tampa uždarosios akcinės bendrovės nematerialiosios akcijos savininku, turinčiu teisę disponuoti įsigytu turtu, ne nuo sutarties dėl nematerialiųjų akcijų perleidimo sudarymo dienos, bet nuo to momento, kai jo vardu atidaroma asmeninė vertybinių popierių sąskaita, t. y. nuosavybės teisė į nematerialiąsias akcijas pereina į jas įrašius į įgijėjo sąskaitą“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-457-686/2016). Būtent dėl visų šių aspektų autorius nevisai sutinka su prieš tai paminėtų autorių teiginiu, jog pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos yra savaime įgyvendinamos (angl. „*self-enforcable*“). Akivaizdu, jog sklandžiam pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui visada reikalingas ir pačios bendrovės, tiksliau tariant, bendrovės vadovo dalyvavimas, o kartais – ir notaro. Atsižvelgiant į ankstesnėse šio darbo dalyse paminėtą sutarties uždarumo principą, kuris lemia, jog sutartinė atsakomybė paprastai kyla tik sutartimi susisaisčiusiems asmenims, autoriaus nuomone, tam, jog būtų užtikrintas sklandus pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimas, būtina akcininkų sutarties šalimi įtraukti ir pačią bendrovę. Tokiu būdu bendrovės vadovas bus iš anksto susipažinęs su visomis akcininkų sutarties nuostatomis, jų įgyvendinimo mechanizmais, ir bus šių nuostatų saistomas, nes yra sudarytos ir galiojančios akcininkų sutarties šalys.

Toliau analizuojant akcininkų sutarties šalių klausimą reikia paminėti, jog sutarties šalimi gali būti tiek juridiniai, tiek fiziniai asmenys. Sutarties šalimi esant fiziniam asmeniui svarbios tampa ir šeimos teisinius santykius reglamentuojančios įstatymų nuostatos bei tinkamas jų įgyvendinimas, t. y. svarbu tampa išsiaiškinti, ar sutarties šalys fiziniai asmenys yra susituokę bei ar nėra sudaryta galiojanti vedybų sutartis. Fiziniam asmeniui akcijas turint bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybė teise, nepaisant to, jog tik šis asmuo nurodytas kaip akcijų savininkas akcininko asmeninėje vertybinių popierių sąskaitoje, akcijų perleidimui bus reikalingas ir sutuoktinio sutikimas, kadangi vadovaujantis Civilinio kodekso 3.92 straipsnio 1 ir 4 dalimis, sandorius dėl vertybinių popierių, kurie yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, perleidimo gali sudaryti tik abu sutuoktiniai. Tad dar kartą iškyla sutarties uždarojo principo svarba ir patartina akcininkų sutarties šalimi nurodyti ir sutuoktinį. Tokiu atveju pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos tampa privalomos ir sutuoktiniui, kuris negalės atsisakyti pasirašyti akcijų pirkimo-pardavimo sutarties ateiityje, iškilus poreikiui įgyvendinti pasitraukimo ir / ar pašalinimo nuostatas. Akcininkui akcijų pirkimo-pardavimo sutartį pasirašius be sutuoktinio sutikimo, sutuoktinis, vadovaudamasis Civilinio kodekso 3.96 straipsnio 1 dalimi galėtų nuginkčyti kito sutuoktinio sudarytą sandorį per vienerius metus nuo sužinojimo apie tokį sandorį. Akcininkų sutarties šalimi tapus abiem sutuoktiniais, šios grėsmės išvengiama.

Kalbant apie akcininkų sutarties šalis ir sutarčių uždarojo principą galima identifikuoti dar vieną momentą, kuris svarbus akcininkų sutarties įgyvendinimui, t. y. naujų akcininkų prisijungimą prie akcininkų sutarties. Prisijungimo prie akcininkų sutarties aktas yra dokumentas, pasirašomas naujojo akcininko, kuriuo šis sutinka su visomis galiojančioje akcininkų sutartyje įtvirtintomis sąlygomis (Stojanovič, 2023, p. 16). Kadangi, vadovaujantis sutarčių uždarojo principu, sutartinė atsakomybė paprastai kyla tik sutartimi susisaisčiusiems asmenims, svarbu užtikrinti, jog šalys nepamirštų šio dokumento pasirašymo, kuriuo naujasis akcininkas tampa jau pasirašytos akcininkų sutarties šalimi. Teismų praktikoje galima rasti atvejų, kuomet, nors tai ir yra įtvirtinta akcininkų sutartyje, prisijungimo prie akcininkų sutarties aktas nėra pasirašomas, o tai reiškia, jog naujai akcininku tapusio asmens pasitraukimo ir pašalinimo nuostatos nesaisto, t. y. jis neprivalo jų laikytis, nes nėra jas įtvirtinančios sutarties šalimi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje 3K-3-452-248/2015).

Prieš tai aptartos galimo akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimo problemos, susijusios su visų reikiamų šalių neįtraukimu į akcininkų sutartį, yra gana techninės

ir lengvai išsprendžiamos. Visgi sugrįžtat prie pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų esmės – akcijų pirkimo-pardavimo sandorio, kuriuo toks pasitraukimas ar pašalinimas ir yra įgyvendinamas, iškyla svarbesnis klausimas, susijęs su tokio sandorio finansavimu. Akivaizdu, jog sklandžiam ir sąžiningam pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui gali kliudyti finansinių lėšų trūkumas. Autoriai, analizuojantys akcininkų pasitraukimą ir pašalinimą jiems atsidūrus aklavietėje, mini situaciją, vadinamą finansine asimetrija, kuomet aklavietės situacijos sprendimo nuostatos palankesnės finansiškai pajėgiam akcininkui, ir visiškai nepalankios nepakankamai lėšų turinčiam akcininkui, nes net ir norėdamas nupirkti kito akcininko akcijas, jis gali neišgalėti sumokėti reikiamos sumos už akcijas. Tai ypač dažnai pasitaiko startuolių bendrovėse, kur akcininkų-steigėjų indėlis į bendrovę yra idėjos ar specifinės žinios, o akcininkų-investuotojų – kapitalas ir valdymo patirtis (Janac, 2020, p. 276, Landeo, Spier, 2014, p. 163). OECD nelistinguojamų bendrovių geros valdysenos gairėse taip pat atkreipiamas dėmesys, jog rusiškos ruletės ir teksaso dvikovos nuostatos yra palankios labiau finansiškai pajėgiai šaliai (OECD, 2006, p. 110). Šią asimetriją galėtų išspręsti sutartyje aiškiai įtvirtintos nuostatos, suteikiančios finansiškai silpnesnei šaliai daugiau laiko įgyvendinti akcijų pirkimo-pardavimo sandorį, per kurį ji turėtų šansą surasti reikalingą finansavimą. Be to aklavietės situacijos sprendimo nuostatos galėtų numatyti, jog akcijų išpirkimas gali būti finansuojamas dalimis, kas taip pat pagerintų mažiau pasiturinčios šalies galimybes sąžiningai pasinaudoti aklavietės situacijos sprendimo nuostatomis.

Kalbant apie akcininkų sutarties nuostatas, padedančias įgyvendinti akcininkų pasitraukimą ar pašalinimą, tiek doktrinoje, tiek pavyzdinėse paneuropinėse investavimo sutarčių nuostatose minima, jog sėkmingą akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimą galėtų užtikrinti akcininkų sutartimi trečiajai šaliai suteikiamas įgaliojimas įgyvendinimo veiksams atlikti. S. Mock, K. Csach, ir B. Havel, analizuojantys akcininkų sutartis ir jų įgyvendinimą, teigia, jog praktikoje akcininkų susitarimus dažnai vykdo akcininko įgaliotas atstovas, saistomas akcininkų sutartyje numatytų nurodymų, pagal jam suteiktą įgaliojimą. Įgaliojimu tokiam asmeniui iš anksto, akcininkų sutarties pasirašymo metu, suteikiamas įgaliojimas atstovauti akcininką akcijų perleidimo sandoryje (Mock *et al.*, 2018, p. 18). Pavyzdinėse paneuropinėse investavimo sutarčių nuostatose taip pat minima, jog siekiant užtikrinti pasitraukimo nuostatose įtvirtintų pareigų vykdymą, galima iš anksto suteikti neatšaukiamą įgaliojimą trečiajai šaliai, įgaliojant šią šalį įgyvendinti akcijų perleidimo sandorį ateityje (Model Pan-European Clauses..., 2003, p. 31). Nors Civilinis kodeksas įtvirtina galimybę išduoti neatšaukiamą įgaliojimą (Civilinio kodekso 2.146 straipsnio 2 dalis), visgi

įgaliojimui yra nustatomos tam tikros taisyklės, pavyzdžiui, įgaliojimas atlikti veiksmus fizinio asmens vardu privalo būti patvirtintas notaro (Civilinio kodekso 2.138 straipsnio 1 dalies 2 punktas), sandoriai, kuriems būtina notarinė forma, gali būti sudaryti tik pagal įgaliojimą, patvirtintą notaro (Civilinio kodekso 2.138 straipsnio 1 dalies 1 punktas) ir kt. Atsižvelgiant į tai, autorius abejoja tokio įrankio efektyvumu pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje.

Vargu ar galima patekti baigtinį problemų, su kuriomis gali susidurti akcininkai, norėdami įgyvendinti akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas, sąrašą, tad šioje darbo dalyje paminėtos tik keletas, autoriaus nuomone, svarbių problemų, galinčių sutrukdyti efektyviam ir sklandžiam akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui, kurios, kaip ir nurodyta, gali būti vienu ar kitu būdu eliminuotos jau pradiniam akcininkų bendradarbiavimo etape – sudarant akcininkų sutartį. Akivaizdu, jog ateities nuspėti neįmanoma, taigi neįmanoma nuspėti ir visų galimų problemų bei užkirsti kelio visiems galimiems ginčams. Visgi analizuojant pasitraukimo ir pašalinimo nuostatas bei jų įgyvendinimo niuansus tampa akivaizdu, jog ginčų išvengti gali padėti labai aiškus ir nedviprasmiškas nuostatų formulavimas, kuris padeda užtikrinti, jog jas vienodai supranta visos šalys, bei užtikrinimas, jog nuostatos atitinka taikomus teisės aktus bei teismų praktikoje įtvirtintus išaiškinimus.

Išvados

1. Civilinis kodeksas įtvirtina priverstinio akcijų pardavimo ir priverstinio akcijų pardavimo dėl negalėjimo tinkamai įgyvendinti teises institutus, suteikiančius akcininkams teisę tiek savanoriškai pasitraukti, tiek priverstinai pašalinti kitus akcininkus iš bendrovės. Visgi šie institutai naudojami tik kraštutiniais atvejais ir nėra skirti akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo savireguliacijai. Įstatymų leidėjas, nurodydamas, jog egzistuojant sutartiniam priverstinio akcijų pardavimo reglamentavimui, akcininkai neturi teisės kreiptis į teismą vadovaudamiesi priverstinį pasitraukimą ar pašalinimą įtvirtinančiomis Civilinio kodekso nuostatomis, akivaizdžiai skatina savanorišką akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo iš bendrovės reguliavimą bei savarankišką pasitraukimo ir pašalinimo klausimų išsprendimą be trečiųjų šalių (teismo) įsikišimo būtent tokiu būdu, kaip šalys pačios susitarė.
2. Nors įstatymas reglamentuoja dvi akcininkų sutartims priskiriamas sutarčių rūšis, t. y. balsavimo ir balsavimo teisės perleidimo sutartis, visgi akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatomis įtvirtinti tokios sutartys nėra parankios, o minėtų santykių reglamentavimui tinkamiausia *sui generis* sutartis - akcininkų sutartis plačiąja prasme.
3. Dažniausios akcininkų sutartyse naudojamos nuostatos, kuriomis įtvirtinami akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmai, yra priverstinio akcijų pardavimo ir nupirkimo (angl. *drag along* ir *tag along*), palankaus pasitraukimo ir nepalankaus pasitraukimo (angl. *good leaver* ir *bad leaver*) nuostatos, aklavietės (angl. *deadlock*) situacijos sprendimo nuostatos *russian roulette* ir *texas shoot out*, taip pat pardavimo ir pirkimo opcionų (angl. *put option* ir *call option*) nuostatos, kurios gali būti naudojamos ir kaip aklavietės sprendimo būdas, ir kaip savarankiškos pasitraukimą ir pašalinimą reguliuojančios nuostatos.
4. Nepaisant skirtingų akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatomis įtvirtinamų pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmų, detalesnė visų mechanizmų analizė leidžia teigti, jog iš esmės visais jais siekiama suteikti vienam akcininkui ar akcininkų grupei teisę išpirkti kito akcininko ar akcininkų akcijas arba reikalauti kito akcininko ar akcininkų nupirkti pirmojo akcininko ar akcininkų akcijas.
5. Atsižvelgiant į tai, jog akcininkų sutartis gali turėti skirtingų sutarčių rūšių bruožų, detalesnė visų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų analizė iš esmės leidžia teigti, jog tokiomis nuostatomis nėra sudaromas preliminarus susitarimas dėl pagrindinės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo ateityje, ar sutartis su atidedamąja sąlyga, kuriai

įvykus bus sudaroma sutartis dėl akcijų pirkimo-pardavimo, tačiau sudaromas pasirinkimo sandoris, t. y. toks sandoris, kuomet viena šalis turi teisę, bet ne pareigą pirkti ar parduoti akcijas už tam tikrą kainą ateityje. Toks pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų kvalifikavimas leidžia reikalauti šias nuostatas įgyvendinti natūra.

6. Siekiant užtikrinti pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimą, svarbu šias nuostatas įtvirtinančios sutarties šalimi įtraukti ir pačią bendrovę, akcininko fizinio asmens sutuoktinį/-ę, taip pat naujus bendrovės akcininkus. Atsižvelgiant į tai, jog akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui svarbus finansinis akcininkų pajėgumas, patartina įtvirtinti ir nuostatas, pašalinančias finansinę asimetriją, t. y. suteikiančias teisę finansiškai silpnesnei šaliai surasti reikalingą finansavimą.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS:

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 2000, 74-2262.
2. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 2000, 64-1914.
3. UNIDROIT PRINCIPLES 2016. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-English-bl.pdf> [žiūrėta 2025 m. sausio 16 d.].

Specialioji literatūra

1. Mikalonienė, L. (2015). *Uždarnosios akcinės bendrovės akcininko teisės ir jų gynimo būdai*. Monografija. Vilnius: Registrų centras.
2. Mikelėnas, V., et al. (2002). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. Vilnius: Justitia.
3. Mikelėnas, V. (1996). *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia.
4. Mizaras, V. et al. (2009). *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia.
5. Stanislovaitis, R. (2005). *Komercinė Teisė*, Vilnius: Eugrimas.
6. Mock, S., Csach, K. and Havel, B. (2018). *International Handbook on Shareholders' Agreements: Regulation, Practice and Comparative Analysis*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH.

Straipsniai

7. Bitė, V. ir Kiršienė, J. (2008). Akcininkų išankstinio atsisakymo pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas teisinis vertinimas. *Jurisprudencija*, Mokslo darbai, 2008 5 (107), p. 61-70.
8. Chemla, G., Habib, M. A. and Ljungqvist, A. (2007). An Analysis of Shareholder Agreements. *Journal of the European Economic Association*, No. 5(1), p. 93–122.
9. Dilytė, S. ir Juodikis, D. (2024). Teisinė aklavietė įmonėje: akcininkų ginčų sprendimo būdai. *Teisės mokslo pavasaris 2024*, p. 249-269, <https://doi.org/10.15388/TMP.2024.12>

10. Drazdauskas, S. (2008). *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Duffy, M. J. (2008). Shareholders Agreements and Shareholders' Remedies Contract Versus Statute? *Bond Law Review*, 20(2) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://epublications.bond.edu.au/blr/vol20/iss2/1?utm_source=epublications.bond.edu.au%2Fblr%2Fvol20%2Fiss2%2F1&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages [žiūrėta 2024 m. gruodžio 23 d.].
12. Mikalonienė, L. (2011a). Uždarnosios akcinės bendrovės akcininkų sutarties teisinė kvalifikacija. *Teisės problemos*, 1(71), p. 5-28.
13. Mikalonienė, L. (2011b). *Asmeninio komercinio bendradarbiavimo pagrindinės teisinės formos*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilniaus universitetas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
14. Miliauskas, P. (2012a). Kai kurie teoriniai akcininkų sutarčių aspektai. *TEISĖ*, 82.
15. Miliauskas, P. (2012b). Kai kurie akcininkų sutarčių reglamentavimo lyginamieji aspektai: Lietuvos Respublika. *TEISĖ*, 83.
16. Miliutis, F. (2014). *Privalomo akcijų pardavimo teisinis reguliavimas akcininko teisių užtikrinimo efektyvumo požiūriu*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas, Vilnius: UAB „Vitae Litera“.
17. Molano Leon, R. (2006). Shareholders' Agreements in Close Corporations and Their Enforcement. *LLM Theses and Essays*. 89 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://digitalcommons.law.uga.edu/stu_llm/89/ [žiūrėta 2025 sausio 7 d.].
18. Rimas, J. (2010). *Privataus kapitalo sandoriai: bendrovių teisės aspektai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
19. Tamulionytė, L. ir Tamašauskas, N. (2023). Darbuotojų akcijų opcionai: realizavimas, apmokestinimas ir jų perspektyvos Lietuvoje. *Teisės mokslo pavasaris 2023*, p. 29-57, <https://doi.org/10.15388/TMP.2023.2>
20. The Corporation Law Committee of the Association of the Bar of the City of New York. (2010). The Enforceability and Effectiveness of Typical Shareholders Agreement Provisions. *The Business Lawyer*, 65(4), p. 1153-1203.
21. Bohuslava, H. (2023). Drag-along and tag-along clauses in shareholder agreements – Czech law perspective. *Perspectives of Law in Business and Finance*, p. 29-40.

22. Lacave, I. S., Gutierrez, B. (2010). Specific Investments, Opportunism and Corporate Contracts: A Theory of Tag-along and Drag-along Clauses. *European Business Organization Law Review* 11, p. 423-458, doi:10.1017/S1566752910300061.
23. Hodge O'Neal, F. (1952). Restrictions on Transfer of Stock in Closely Held Corporations: Planning and Drafting. *Harvard Law Review*, 65(5), p. 773-816.
24. Bienz, C. ir Walz, U. (2010). Venture Capital Exit Rights. *Journal of Economics & Management Strategy*, 19(4), p. 1071–1116.
25. Cooke, S. (2005). How to Negotiate Private Equity Agreements. *International Financial Law Review*, 24(9), p. 34-38.
26. Wehberg, H. (1959). Pacta Sunt Servanda. *American Journal of International Law*, 53(4), p. 775-786.
27. Holmes, O. W. Jr. (1897). The Path of the Law. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://opencasebook.org/casebooks/361-criminal-law-spring-2016-wu/resources/2.3.6-oliver-wendell-holmes-jr-the-path-of-the-law/> [žiūrėta 2025 sausio 17 d.].

Teismų praktika

28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 17 d. nutarimas.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-495/2007.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-258/2008.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-323/2008.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-94/2011.
33. Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos aukščiausiojo teismo praktikoje apžvalga. 2012 m. spalio 25 d. Teismų praktika Nr. 37.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-103/2013.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-594/2013.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-681/2013.

37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-423/2014.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-452-248/2015.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byla Nr. 3K-3-457-686/2016.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl sutartinės civilinės atsakomybės taikymo apžvalga. 2018 m. spalio 24 d. Teismų praktika Nr. 49.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl akcininko teisių įgyvendinimo ir jų gynimo būdų apžvalga. 2019 m. gegužės 22 d. Teismų praktika Nr. 50.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-202-915/2019.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-168-378/2020.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-295-219/2020.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-124-403/2021.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-215-378/2021.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-58-823/2022.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-46-701/2023.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-27-381/2023.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-136-378/2023.
51. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2024 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-219-684/2024.
52. Vilniaus Apygardos Teismo 2011 m. rugsėjo 9 d. nutartis civilinėje byloje 2S-1987-823/2011.

53. Šiaulių Apygardos Teismo 2015 m. liepos 7 d. nutartis civilinėje byloje 2A-20-357/2014.

54. Vilniaus Apygardos Teismo 2021 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje e2S-1834-794/2021.

55. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2023 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje e2A-613-330/2023.

56. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2024 m. sausio 30 d. sprendimas civilinėje byloje e2A-36-370/2024.

Kiti šaltiniai

57. Maliauskaitė-Embrektė, A., Rimkūnaitė-Manke, G. ir Butkutė, S. (2024). *Akcininkų sutartis - kam ir kada reikalinga?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://dokas.legal/naujienos/akcininku-sutartis-kam-ir-kada-reikalinga/> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].

58. Verslo žinios. Maliauskaitė-Embrektė, A. ir Dugnaitė, G. (2024). *Akcininkų teisių gynbos būdai: kaip apginti savo teisėtus interesus?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2024/05/14/akcininku-teisiu-gynybos-budai-kaip-apginti-savo-teisetus-interesus> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].

59. Kauno prekybos, pramonės ir amatų rūmai. Kinderevičius, G. (2022). *Patinė situacija – įmonės teisinė aklavietė, kaip iš jos išeiti?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://chamber.lt/bendruomene/nariai-informuoja/informacija/patine-situacija-imonės-teisine-aklaviete-kaip-is-jos-iseiti/> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].

60. Alfa.lt. Simarev, J. (2020). *Akcininkų sutartis – tarp teisės ir efektyvumo.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.alfa.lt/verslas/verslo-naujienos/akcininku-sutartis-tarp-teises-ir-efektyvumo/-50426163/> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].

61. Infolex.lt. Karpickis, K ir Šniutė, V. (2024). *Teismas pasisakė apie akcininkų sutartis: be baudų už pažeidimus jos – neveiksmingos?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&Str=127208> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].

62. Teisė.pro. (2022). *Prevenција akcininkų ginčams ateityje – verslo pradžioje sudaryta akcininkų sutartis* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/08/23/prevencija-akcininku-gincams-ateityje-verslo-pradzioje-sudaryta-akcininku-sutartis/> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].

63. Verslo žinios. Venslauskas, R. (2022). *Akcininkų sutartis – kodėl tik pasitikėjimo versle neužtenka?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/izvalgos/2022/06/21/r-venslauskas-akcininku-sutartis--kodel-tik-pasitikejimo-versle-neuztenka> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].
64. Infolex.lt. Saveljevas, M. ir Drumstas, A. (2023). *Akcininkų sutartis – natūralus pasirinkimas kiekvienam verslininkui* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=112124> [žiūrėta 2024 m. gruodžio 3 d.].
65. Viktorija Trimbel. *Kas nutiko „Contribee“: žvilgsnis iš vidaus.* <https://www.delfi.lt/verslo-poziuris/nuomones/viktorija-trimbel-kas-nutiko-contribee-zvilgsnis-is-vidaus-120042962> [žiūrėta 2024 m. gruodžio 3 d.].
66. Startuplithuania.com. *Shareholders' agreement* (2021). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.startuplithuania.com/legal-documents/> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].
67. Startupestonia.ee. *Model documents.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://startupestonia.ee/resources/model-documents/> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].
68. The European Regional Forum & the Closely Held Companies Committee of the International Bar Association (2023). *Model Pan-European Clauses for Lean Investment Agreements.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ibanet.org/document?id=Model-Pan-European-Clauses-for-Lean-Investment-Agreements> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].
69. Arbitrazas.lt. *Vilniaus Komercinio Arbitražo Teismo statistika 2023 m.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.arbitrazas.lt/failai/2024/2023_VKAT_statistika_www.pdf [žiūrėta 2024 m. lapkričio 6 d.].
70. Sesickas, L., et al., (2014). *GLIMSTED Teisės žinios. Akcininkų ginčai: ar gali laimėti abi pusės?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.glimstedt.lt/wp-content/uploads/assets/E-laikrastis/E-laikrastis-GLIMSTEDT-Teises-zinios-14-AKCININKU-GINCAI.pdf> [žiūrėta 2024 m. gruodžio 16 d.].
71. Little, R. B. ir Orien, J. A. (2016). *Issues and Best Practices in Drafting Drag-Along Provisions.* Prieiga per internetą: <https://corpgov.law.harvard.edu/2016/12/14/issues-and-best-practices-in-drafting-drag-along-provisions/> [žiūrėta 2024 m. gruodžio 23 d.].
72. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2006) *Corporate Governance of Non-listed Companies in Emerging Markets.* Prieiga per internetą:

https://www.oecd.org/en/publications/corporate-governance-of-non-listed-companies-in-emerging-markets_9789264035744-en.html [žiūrėta 2025 m. sausio 8 d.].

73. Peli, C. ir Dumitrescu, D. (2024). *Unlocking corporate deadlock: controlling the gamble*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ibanet.org/unlocking-corporate-deadlock-controlling-the-gamble> [žiūrėta 2025 m. sausio 8 d.].

74. Verslo žinios. Maliauskaitė-Embrektė, A. (2017). *Išėjimo iš bendro verslo scenarijus: tarpusavio opcionai*. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/verslo-valdymas/2017/08/16/6491/isejimo-is-bendro-verslo-scenarijus-tarpusavio-opcionai> [žiūrėta 2025 m. sausio 8 d.].

75. Startuolių ekosistemos plėtra (2024). Prieiga per internetą: <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/inovaciju-veiklos-sritis/startuoliu-ekosistemos-pletra/> [žiūrėta 2025 m. sausio 8 d.].

76. The Lithuanian startup ecosystem 2023 (2023). Prieiga per internetą: https://inovacijuagentura.lt/site/binaries/content/assets/naujienos/dealroom_lithuania-2024-report.pdf [žiūrėta 2025 m. sausio 8 d.].

SANTRAUKA

Sutartinė akcininko teisė pasitraukti ir sutartinis akcininko pašalinimas: teorinė ir praktinė problematika

Reda Stalioraitytė

Magistro darbe analizuojama sutartinės akcininko teisės pasitraukti ir sutartinio akcininko pašalinimo tema, nagrinėjant šių institutų įstatyminio reglamentavimo santykį su sutartiniu reglamentavimu, reikšmingas teisės mokslininkų padarytas išvadas doktrinoje, teisės praktikų pateikiamas įžvalgas, taip pat teismų praktikoje pateiktus nagrinėjamai temai aktualius išaiškinimus. Tema atskleidžiama nagrinėjant pavyzdines akcininkų sutartis bei šiose sutartyse įtvirtintas su akcininko pasitraukimu ir pašalinimu susijusias nuostatas. Detaliai analizuojami minėtose nuostatose įtvirtinami akcininkų pasitraukimą ir pašalinimą turintys įgyvendinti mechanizmai.

Darbe analizuojami savanoriško akcininko pasitraukimo ir priverstinio akcininko pašalinimo mechanizmų įgyvendinimo motyvai, siekiant pagrįsti, jog vadovaujantis teisės principais, vidine motyvacija, esant sankcijų grėsmei, akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo mechanizmai turėtų būti įgyvendinami be teismo įsikišimo, kiekvienam akcininkui laikantis jį įpareigojančių nuostatų ir atliekant jam nustatytus veiksmus, reikalingus akcininkui pasitraukti ar pašalinti kitą akcininką.

Darbe taip pat pateikiama akcininkų pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų kvalifikavimo analizė, siekiant pagrįsti, jog kažkuriai akcininkų sutarties šaliai atsisakant nuostatas įgyvendinti savanoriškai, nukentėjusi sutarties šalis galėtų kreiptis į teismą ir reikalauti ne tik žalos atlyginimo, bet ir priverstinio nuostatų įgyvendinimo, t. y. siekiama pagrįsti, jog yra galimas pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimas natūra. Be to, darbe aptariamos ir su sutartimi kaip visuma susijusios praktinės problemos, galinčios turėti įtakos pasitraukimo ir pašalinimo nuostatų įgyvendinimui.

SUMMARY

The Contractual Right of Withdrawal of the Shareholder and the Contractual Exclusion of the Shareholder: Theoretical and Practical Issues

Reda Stalioraitytė

The Master's thesis analyses the topic of the contractual shareholder's right to withdraw and the contractual shareholder's exclusion, examining the relationship between the statutory regulation of these institutes and the contractual regulation, the significant conclusions reached by legal scholars in the doctrine, the insights provided by legal practitioners, as well as the interpretations of the case law relevant to the topic under consideration. The topic is explored by examining model shareholders' agreements and the provisions in those agreements relating to the withdrawal and removal of a shareholder. The mechanisms for implementing the withdrawal and removal of shareholders set out in those provisions are analysed in detail.

The paper analyses the rationale for the implementation of voluntary withdrawal and forced removal mechanisms in order to argue that, in accordance with the principles of law, internal motivation and the threat of sanctions, withdrawal and removal mechanisms should be implemented without court intervention, with each shareholder complying with the provisions binding on him and performing the actions required for the shareholder to withdraw or remove another shareholder.

The paper also provides an analysis of the qualification of shareholder withdrawal and exclusion provisions in order to argue that if a party to a shareholders' agreement refuses to implement the provisions voluntarily, the aggrieved party to the agreement could bring an action in court to seek not only damages but also to compel implementation of the provisions, that is to say, to argue that in-kind implementation of the withdrawal and exclusion provisions is a possibility. In addition, the paper discusses practical issues relating to the shareholders' agreement as a whole that may affect the enforcement of withdrawal and exclusion provisions.